

Sisekaitseakadeemia

Justiitskolledž

Ülle Raag

KK060

EAKAD KINNIPEETA VAD JA VANGISTUS

Lõputöö

Juhendaja:

Inga Karton, MSc

Tallinn 2009

ANNOTATSIOON

SISEKAITSEAKADEEMIA

Kolledž: JUSTIITSKOLLEDŽ	Kuu ja aasta: MAI 2009
Töö pealkiri: EAKAD KINNIPEETAVALD JA VANGISTUS	
Töö autor: ÜLLE RAAG	Olen nõus oma lõputöö kättesaadavaks tegemisega elektroonilises keskkonnas. Allkiri:
Lühikokkuvõte: Lõputöö pikkus koos lisadega on 62 lehekülge, sisaldab seitset tabelit ja kolme joonist. Töö on kirjutatud eesti keeles, kasutatud on 24 erinevat allikat, neist 12 on eestikeelsed, 11 inglisekeelsed ja 1 vene keelne. Uurimisobjektiks on eakad kinnipeetavad. Eesmärgiks on uurida eakate kinnipeetavate, kui vangipopulatsiooni vähemusgrupiga vangistuse kestel tekkivaid probleeme, uurida kuivõrd aktuaalne on Eesti tingimustes ülemaailmselt teravnenud problemaatika vangipopulatsiooni vananemisel ning kas Eesti on valmis selliste probleemide võimalikuks lahendamiseks. Uurimismeetoditeks on ankeetküsitlused ja intervjuud, valimiks eakad kinnipeetavad. Töö käigus ilmnas, et vangipopulatsiooni vananemine ei ole Eestis praeguse seisuga aktuaalne probleem. Uuringu tulemus näitab, et Eestis läbiviidava vanglareformi tulemusel valitseb eakate kinnipeetavate suhtes hetkel tupikseis, kusjuures enamus eakatest kannavad vanglakaristust kõige viletsamate olmetingimustega vanglas. Samas on reformi kaugemaks eesmärgiks kinnipeetavate üldarvu vähendamine ning eurotingimustele vastava uue vanglasüsteemi loomine. Uuring on aktuaalne, kuna sarnast uurimust pole eakate vanusegrupis Eesti tingimustes enne läbi viidud. Uurimuse tulemusel selgus, et toimetulekut mõjutavad psühholoogilised faktorid on eakate kinnipeetavate grupil erinevad teiste vanusegruppide probleemidest. Uuringu rakenduslik väärtus seisneb eakate toimetulekuprobleemide kaardistamisel, mis aitab eakate gruppi üldises vangipopulatsioonis nähtavamaks muuta. Ettepanekuna võiks uue Tallinna vangla projekteerimisel arvestada eakate vajadustega ning luua võimalus vajadusel teha eraldi tiib eakatele kinnipeetavatele.	
Võtmesõnad: eakas kinnipeetav, vangla, toimetulek, kohanemine	
Keywords: elder prisoner, prison, coping, adaptation	
Säilitamise koht:	
Kaitsmisele lubatud Kolledži direktor:	Allkiri:
Vastab lõputöö nõuetele Juhendaja:	Allkiri:

SISUKORD

ANNOTATSIOON	2
MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	5
1. VANGISTUSE FUNKTSIOONID	7
1.1. Vanglakaristuse funktsioonid	7
1.2. Vangla funktsioonid	7
2. EAKAD KINNIPEETAVAD	9
2.1. Definiitsioon	9
2.2. Vangipopulatsiooni hallimine	10
2.3. Rahvusvaheline praktika	11
2.3.1. USA ja Inglismaa	11
2.4. Kinnipeetavate isikute psüühikat mõjutavaid faktoreid	12
2.4.1. Sidemed lähedastega	13
2.4.2. Süüdimõistev otsus	15
2.4.3. Kohanemine uute tingimustega	16
2.4.4. Ootus	17
2.4.5. Probleemolukordade lahendamine	18
2.5. Probleme toimetulekus eakate kinnipeetavatega	20
2.5.1. Olme	20
2.5.2. Järelevalve	21
2.5.3. Tervishoid ja finantsid	21
2.6. Erinevaid käitumismalle seoses eakate problemaatikaga	24
2.6.1. Integratsioon versus segregatsioon	25
3. UURING	29
3.1. Probleemi aktuaalsus Eesti tingimustes	29
3.2. Metodoloogia	31
3.2.1. Meetod	31
3.2.2. Valim	32
3.2.3. Protsess	33
3.3. Tulemused ja analüüs	34
KOKKUVÕTE	45
KOKKUVÕTE	45
SUMMARY	47
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU	48
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	50
LISA 1. Ankeetküsimustik kinnipeetavatele, eesti keeles	51
LISA 2. Ankeetküsimustik kinnipeetavatele, vene keeles	55
LISA 3. Vanglaväliste suhete vähesuse põhjuseid, kinnipeetavate kommentaarid	59
LISA 4. Kinnipeetavate suhtumine vabanemisse, kinnipeetavate kommentaarid	60
LISA 5. Kinnipeetavate poolt välja toodud toimetulekufaktoreid, nende kommentaarid ..	61
LISA 6. Stressi põhjuseid vanglas, kinnipeetavate kommentaarid	62

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

Deviantne – hälbeline

Eakas kinnipeetav – siinkohal vähemalt 55 a. vanune süüdimõistetud isik

Geriaatria – keskendub vanemale eale iseloomulike haiguste ennetamisele ning ravile

Integratsioon – lõimumine, sulandumine

Kinnipeetav – vanglas vangistust kandev süüdimõistetu

Preventatsioon – ärahoidmine

Rehabilitatsioon – siinkohal kinnipeetava iseseisva toimetuleku parandamine ühiskonnas peale karistuse kandmist

Segregatsioon – eraldatus, eraldamine

Toimetulek – inimese võime iseseisvalt hakkama saada igapäevaelu tegevustega

Täitmisplaan – Justiitsministri määrus, mis sätestab kinnipeetava ning vahistatu vastuvõtmiseks pädeva vangla.

Vangla – sotsiaalne institutsioon, mille põhifunktsiooniks on kohtu poolt süüdimõistetud kurjategijale määratud sanktsiooni – vabadusekaotusliku karistuse – täideviimine

SISSEJUHATUS

Mitte kõigile karistusasutustes kinni peetavatele isikutele ei mõju vangistus ja vangla reeglid ühtemoodi – igaühe individuaalsetest omadustest sõltub kuidas nad neid vastu võtavad ja kui sügavat mõju avaldavad.

Käesoleva töö eesmärgiks on uurida eakate kinnipeetavate isikute, kui vangipopulatsiooni vähemusgrupiga vangistuse kestel tekkivaid probleeme. Selgitada kuivõrd aktuaalne on Eesti tingimustes ülemaailmselt teravnunud problemaatika vangipopulatsiooni vananemisel ning kas Eesti on valmis selliste probleemide võimalikuks lahendamiseks. Lõputöös käsitletakse kinnipeetavate isikute psüühikat mõjutavaid faktoreid vangistuse jooksul. Spetsiifilisemalt keskendub töö just eakate kinnipeetavate toimetulekule vanglas. Uuritakse milliste probleemidega tuleb neil kokku puutuda.

Käesoleva lõputöö autor valis oma töö huvigrupiks eakad kinnipeetavad, kuna rahvusvahelisel tasandil on vanglasüsteemil selle vanusegrupi probleemid vanglapopulatsiooni vananemise tõttu aktuaalseks tõusnud. Vangide populatsiooni muutumine on paljudes suurriikides, näiteks USA, Canada, Inglismaa (Crawley 2005; New...10.02.2009) väga aktuaalne teema, kuid pole tehtud mingitki süstemaatilist planeeringut nende probleemide hulga lahendamise suunas millega vanglasüsteem kokku puutub. Rahvusvahelised uurimused näitavad, et enamus olemasolevatest vanglatest ei ole disainitud eakamate kinnipeetavate jaoks ega vasta nende spetsiifilistele vajadustele. Lähima 20 aasta jooksul näevad selle ala spetsialistid ette tohutut väljakutset vanglasüsteemile. Valitsevaks kontingendiks Eesti kinni peetavate seas on just nooremad ja täisjõulised mehed (Vanglasüsteemi aastaraamatud 2003-07) ja seetõttu ei ole eakamate kinni peetavate olukord saanud konkreetsema tähelepanu või sekkumise osaliseks.

Uurimismeetoditeks lõputöös on ankeetküsitlused ja intervjuud, valimiks eakad kinnipeetavad. Uurimisülesandeks on eakate kinnipeetavate olukorra kaardistamine Eesti vanglasüsteemis ning uurimusküsimusteks on:

- Millised on eakate kinnipeetavate toimetulekuprobleemid vanglas?
- Milline on eakate kinnipeetavate olukord Eesti vanglasüsteemis?

Lõputöö koosneb kolmest peatükist. Esimeses peatükis antakse üldine lühiülevaade vanglakaristuse ja vanglate funktsioonidest ja eesmärgist. Teises peatükis tuuakse välja, kes nimelt on eakad kinnipeetavad ja millistel põhjustel võivad nad vanglasse sattuda, kuna põhiline vanglakontingent on ju siiski täisealised kinnipeetavad. Edasi kirjeldab autor põhilisi kinnipeetavate psüühikat mõjutavaid faktoreid vanglakaristuse kestel, tuues välja mõningaid erisusi eakate kinnipeetavate puhul. Samuti antakse ülevaade erinevatest käitumistüüpidest toimetulekul probleemolukordadega, seda nii üldiselt kui ka lähtudes vanglaspetsiifikast. Peatükk toob ka välja põhilised administratsioonipoolsed väljakutsed toimetulekul eakate kinnipeetavate vangistusega. Kolmas peatükk on pühendatud uuringule eakate kinni peetavate isikute olukorrast Eesti vanglates.

1. VANGISTUSE FUNKTSIOONID

1.1. Vanglakaristuse funktsioonid

Vanglakaristus tähendab isiku jaoks vabadusekaotust, mis seisneb karistusena tema vabaduse, eelkõige liikumisvabaduse, võtmises. Vabadusekaotus on kõige raskem kriminaalkaristuse liik. Vabadusekaotusega või arestiga karistatud süüdimõistetul puudub karistusaja jooksul endal võimalus otsustada oma liikumisvabaduse ja elu organiseerimise üle. (Sootak ja Pikamäe 2001:78)

Eesti Vabariigi Vangistusseaduse (VS) §6 määratleb tänapäevase vangistuse eesmärgid, milleks on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine. Karistusel on kaks mõjuvormi: üldpreventiivne ja eripreventiivne mõju. Üldpreventiivne mõju tähendab seda hirmutamise efekti, mida ühe inimese karistamine teisele võib avaldada. Eripreventiivne mõju tähendab aga ühe kindla kurjategija mõjutamist, mille abil püütakse teda retsidivismist eemale hoida (Laine 1997:99). Кротов (1998:152) toob välja, et karistuse puhul ei ole hirmutamine kunagi olnud eesmärgiks omaette, see seostub rohkem ideega karistuse mõõdapääsmatusest, kui selle karmusega. Sellel hirmul on parandav mõju. Kõige suuremat kartust tunnevad süüdimõistetud esimese vabadusekaotuse puhul. Selle mõju jõud kahaneb vanglakaristuste hulga kasvades, kuid ta ei kao jäädavalt. (Кротов 1998:152)

1.2. Vangla funktsioonid

Vangla on ilmselt üks maailma kõige vanemaid institutsioone, kuid vanglate osatähtsus karistuspoliitikas hakkas kasvama alles seoses vabadusekaotuse kui kriminaalkaristuse kasutuselevõtmisega 18. sajandi lõpul ja 19. sajandi alguses. Kuni 19. sajandi alguseni kestnud kehaliste karistuste ajastul kasutati vanglaid peamiselt eelvangistatute hoidmiseks või süüdimõistetute kinnipidamiseks enne nende viimist karistuse täitmisele, mõnel pool küll ka vabadusekaotuse kui asenduskaristuse täideviimiseks. Niisiis on vangla

vabadusekaotuse kui põhikaristuse täide viimise kohana kasutusel kõige enam kahe ja poole sajandi vanune. (Sootak ja Pikamäe 2001:65, 66)

Vangla põhifunktsioonid tulenevad vangla osast vabadusekaotuslike karistuste ja eelvangistuse täideviimisel ja neid võib liigitada vastavalt sellele, millise karistuse eesmärgi (üld- või eripreventiivse) täitmiseks nad vanglale on pandud. Vabadusekaotuse üldpreventiivse eesmärgi saavutamiseks täidab vangla järgmisi põhifunktsioone (Sootak ja Pikamäe 2001:71):

- välisvalve funktsioon – vangla välisperimeetri valve, et kindlustada kinnipeetavate hoidmine teatud areaalis
- kinnipeetavate järelevalve ehk sisevalve funktsioon – kinnipeetavate üle järelevalve teostamine vangla sees eesmärgiga tagada vanglasisene kord
- arvestusfunktsioon – kinnipeetavate statistilise arvestuse pidamine sh nende isikutoimikute pidamine, kinnipidamistähtaegade järgimine jne
- julgeolekufunktsioon – vanglasiseste kuritegude ennetamine ning avastamine ja jälitustoimingute läbiviimine vanglas
- haldus- ja olmefunktsioon – kinnipeetavatele elu- ja muude olmetingimuste tagamine, toitlustamine ning varustamine.

Vabadusekaotuse eripreventiivse eesmärgi realiseerimiseks täidab vangla järgmisi põhifunktsioone (Sootak ja Pikamäe 2001:71, 72):

- sotsiaaltööküsimuste funktsioon – kinnipeetavate sotsiaalhoolekanne, nõustamine ning kultuuriliste ja religioossete vajaduste rahuldamine
- hariduse andmise funktsioon – kinnipeetavatele üld- või kutsekeskhariduse andmise korraldamine
- tööhõive funktsioon – see tuleneb kinnipeetavate üldisest töökohustusest ja sellesisuks on kinnipeetavate kindlustamine tööga ning kinnipeetavate töö korraldamine.

Vanglat saab määratleda kui kinnist asutust, kus kurjategijaid püütakse mõjutada spetsiaalsete vahenditega. Nendeks vahenditeks kujunesid 19. sajandi keskpaigast alates töö, enesevaatlus (üksikvangistus) ja religioosne kasvatus ning neil on keskne osa ka tänapäevases vangistuse korralduses. (Laine 1997:111)

2. EAKAD KINNIPEETAVAD

2.1. Definiitsioon

Ei ole kerge defineerida mõistet eakas kinnipeetav. Millist vanust peetakse silmas rääkides eakatest? Eriti peab see paika kriminaalses keskkonnas. Kust läheb piir millal kinnipeetavat võib lugeda juba eakate klassi kuuluvaks?

Rahvusvahelised kirjandusallikad näitavad, et varem on vastavates uuringutes vanemateks seaduserikkujateks defineeritud üpris laias vanuseskaalas kinnipeetavaid. Mõned on võtnud selleks piiriks 65 aastat ja üle selle, mõned 60, 55, 50 ja ka 45 aastat. Nii on näiteks mõnedes uurimustes (Gallagher 2001) vanemateks (*older*) kinnipeetavateks klassifitseeritud 50-64 aastat vanused ning eakateks (*elderly*) kinnipeetavateks 65 ja vanemad. Enamus uurimusi USA-s ja Inglismaal (Aday 2003; Aday, Krabil and Wahidin 2004; Wahidin 2001, 2003, 2004, 2005d), samuti ka Ameerika Justiitsministeerium on aga siiski kasutanud vanust 50 või 55 aastat määramaks vanust, millal kinnipeetavat loetakse eakaks. Läbiviidud uurimused nii USA-s (Aday 1999) kui ka Inglismaal (Wahidin 2005d) näitasid, et kõige tavapärasemaks kriteeriumiks korrektsiooniametnike endi poolt, määratlemaks eakat kinnipeetavat, oli 50 ja 55 aastat. Samuti oli see vanus eelistatuimaks vanuseks, et saada määratud eakatele kinnipeetavatele mõeldud üksustesse. Füüsiliselt väljanägemiselt ja kaasnevate terviseprobleemide poolest võiks tüüpilisele 50-ndates eluaastates kinnipeetavale vanusele lisada vähemalt 10 aastat. Sageli on väidetud, et 50 aastane kinnipeetav on füüsiliselt ja emotsionaalselt rohkem sarnane 60 aastasega väljaspool vanglamüüre ja seda karmima elustiili ning „kulumise” tõttu vanglas. (Wahidin and Aday 2005:13, 14; Gallagher 2001)

Eestis on eaka kinnipeetava määramisel võetud alumiseks piiriks vanus 55 aastat. See nähtub Täitmiskorraldusest, Justiitsministri määrusest nr 9, mis on vastu võetud 25.märtil 2008.a. Selle järgi paigutatakse eakad, üle 55 aasta vanused kinnipeetavad, kellel ei ole tervislikke vastunäidustusi, sealhulgas rasket liikumispuuet, üldjuhul Murru Vanglasse.

2.2. Vangipopulatsiooni hallinemine

On tõde, et inimesed vanuses 50 ja peale sooritavad kuritegusid vähema tõenäosusega, kui noored. Kuritööd, mis nad sooritavad ei ole tõenäoliselt nii tõsised ning süüdi mõistetult koheldakse neid tõenäoliselt leebemalt, kui nooremaid. Samas võib põhjuseid, miks kohtab vanglas juba kõrgemas elueas olevaid kinnipeetavaid, välja tuua mitmeid. Varane dementsus ja depressioon, mis järgneb abikaasa või sõprade kaotusele, mängib rolli mõnedel juhtudel. Teistel kordadel võib inimene terve elu jooksul deviantselt käituda, ja on sellelt tabatud ja süüdi mõistetud alles hilises elueas. Osadel juhtudest, nagu seksuaalkuriteod, on kuriteod toime pandud hulga varem ning süüdistused on esitatud alles palju hiljem. Samas osadele eakamatele võib vangla tunduda paradiisina, kuna elu tänavatel on vanas eas juba tervisehädade poolest väga karm ning vangla võib tunduda parema alternatiivina, kuna seal on tagatud põhilised eluvajadused – eluase, toit ja meditsiiniline hooldus. Omamoodi mõtlemapanevaks on sotsiaalsed mõjutused eakatele, mis võivad panna neid ületama seda piiri, kus inimene kaldub kriminaalsesse käitumisse. Eakad kalduvad üldiselt olema vaesemad, vähema haridusega ning vähem kaasa haaratud ühiskonna põhivoolust, kui noored inimesed. Enamus kompenseerib seda kaupade ja teenuste tarbimise vähendamisega, kuid väikesele grupile võib see tunduda raske ning oma elustiili säilitamiseks omandavad nad kriminaalsed kombes. (Gallagher 2001)

Välja saab tuua ka veel rahvastikule üldist mõju avaldava faktori – selle vananemise. Eakate hulk rahvastikus kasvab ning see ei ole üle kogu maakera paljudes riikides mingiks uudiseks. Eesti rahvastikku iseloomustavad kaks väga olulist suundumust, mis mõjutavad Eesti ühiskonda juba praegu ning muutuvad eriti tuntavaks mõne aasta pärast. Esiteks jätkub 1990. aastatel alanud rahvaarvu vähenemine ning teiseks, Eesti rahvastik vananeb. Sotsiaalministeeriumi andmetel (Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2007) oli Eesti rahvaarv 2007. a. alguseks kahanenud 1,34 miljonini, mis on ligi 30 000 inimest vähem kui aastal 2000. Eelkõige on vähenenud kuni 18-aastaste laste ja noorte arv ning samas on kasvanud 65-aastaste ja vanemate inimeste osakaal rahvastikus. Samasugust protsessi võib täheldada aga ka vanglasüsteemides ülemaailmselt: eakamate kinnipeetavate arvu kasv on märgatav. Näitena aastaks 2030 on 1/3 USA vangipopulatsioonist 55 aastased ja vanemad. (Enders, Paterniti, & Meyers, 2005; Williams et al., 2006; ref. Kerbs and Jolley 2009). Vanust peetakse üheks suurematest probleemidest, millega vanglad ja vanglate tervishoid jätkuvalt

ka tulevikus kokku puutuma jäävad. Paljud usuvad, et vanglaprogrammid on vastakuti vältimatu kriisiga arvestades ennustatavat kasvu vanemate, haigemate ja pikemaajalise karistusega seaduserikkujate seas ning vanglate väljavenitatud ressursidega. (Wahidin and Aday 2005:13)

2.3. Rahvusvaheline praktika

2.3.1. USA ja Inglismaa

USA vangipopulatsioon on viimastel aastakümnetel tohutult kasvanud. Vanglasüsteemi laienemine toimub tähelepanuväärsel kiirusel – 1999. aasta andmetel lisandus igas nädalas uus 1000-kohaline vangla. Ometi on vanglad ülerahvastatud (Rafter and Stanley 1999:31).

Tõsiseks probleemiks olev vangipopulatsiooni vananemine on teatud määral massilise vangistamise tagajärg. Eakate vangistamine ei ole küll eraldi karistuspoliitikaks, kuid on selle rakendamise tagajärjeks (Crawley 2005:3). Rakendatava karistuspoliitika hulka kuuluvad sellised meetmed nagu „kolmas kuritegu tähendab vanglat” (*three strikes law*), kohustuslik karistus (*mandatory sentencing*) ning osariikide ja föderaalüsteemis laialt levinud kriminaalhoolduse hülgamine. Keskmine vangistusaeg aastatest 1995 kuni 2001 tõusis 30%. *Bureau of Justice Statistics* (USA) (New...10.02.2009) andmetel näitavad arvud 2005 aasta juures vangide pidevat 33 aastat kestnud järjestikust kasvu, samuti tuuakse välja, et iga 23-s kinnipeetav USA-s on 55 aastane või vanem, see kujutab endast 85% kasvu 1995 aastast. Sellise kasvu märkimisväärseks mõjudeks on olnud fakt, et vanglakaristust kandma mõistetud isikud kannavad praegusel ajal pikemat karistust, kui varasematel aegadel. Eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate arv on kasvanud 83% alates 1992 aastast kuni 2005 aastani. Sellest üks veerand kannab karistust ilma tingimisi vabastamise võimaluseta. Samuti on tõusnud keskmine eluaegse vanglakaristuse pikkus, mis 1991.aastal oli 21 aastat aga 1997. aastal juba 29 aastat. Aday (2003; ref. Kerbs and Jolley 2009) andmetel on eakate populatsioon kasvanud umbes 10 000 vangi võrra aastas. Kõigis USA vanglates oli 1. jaanuari seisuga 2008 a. 180 000 kinnipeetavat, kes olid 50 aastased ja üle selle, umbes 11,6 % koguarvust (Kerbs and Jolley 2009)

Inglismaa vangipopulatsioonist moodustas 2005. a. andmetel eakate, siinkohal üle 50 aastaste, kinnipeetavate osakaal 13%. Arvuliselt väljendatuna oli jaanuaris 2005.a. Inglismaa vanglates 170 naissoost ja 4513 meessoost eakat kinnipeetavat isikut. Seda veel rohkem killustades oli 65 aastaseid ja üle selle eakatest naise 20 ja mehi 1507. Alates aastast 1999 kuni 2005 kahekordistus eakate populatsioon vanglates 3000-st kuni peaaegu 6000 kinnipeetavani. 2005.a. oli Inglismaal kolm eakate tiiba ja üks üksus. Eakate vangipopulatsioon on muutumas üheks kõige kiiremini kasvavaks gruppidest Inglismaal, kuid samas puudus seal igasugune strateegia, et vastata nende vajadustele. (Wahidin and Aday 2005:14)

2.4. Kinnipeetavate isikute psüühikat mõjutavaid faktoreid

Käesolevas peatükis püüabki autor välja tuua põhilisi stressi tekitavaid faktoreid, millega kinnipeetavad vanglakaristuse jooksul kokku puutuvad ja kuidas see neile mõjuda võib. Põhimõtteliselt on vanglaelu ja tavaelu seotud. Kohanemisprobleemid, mis tekivad vanglas on üldiselt sarnased nendega, mis tekivad väljaspool vanglamüüre tavaelus. Vangla probleemid on oma olemuselt ülepaistatud versioonid tavaelus kogetavatest probleemidest (Sykes 1966, ref. Johnson 1987:67,68). Vangla piirab inimese vabadust mitmel moel – tööhõive, erinevad tarbimisteenused, seksuaalsust, privaatsust, turvalisust jm. Kuid samas, teatud mõttes, kogeme me kõik samu piiranguid ja pole nii vabad, kui tahaksime olla. Me ei saa endale lubada kõiki teenuseid, meelepärast töökohta, pole garanteeritud rahulolu seksuaaleluga jne. (Johnson 1987:68). Kuid juba vangla olemus iseenesest - selle okastatud piirdeid, valvesüsteem, ranged režiimingimused, vanglariietus jne. - avaldab kinnipeetavate psüühikale tõsist mõju. Režiim, karistuse kehtsus, jätab süüdimõistetud osaliselt ilma materiaalistest ja ka hingelistest hüvedest; piirab võimalust eri vajaduste rahuldamiseks, näiteks vabadus vabalt liikuda, toitlustada, suhtlemist lähedastega; esitab süüdimõistetule kindlaid nõudeid (käitumisreeglid, päevakord jne), mille rikkumine toob kaasa distsiplinaarvastutuse. Nõudmiste kateoorilisus ja pidev aruandlus eksimuste eest loovad pingelisi olukordi ja soodustavad konflikte. Hingelise tasakaalu hoidmine, hirmuga võitlemine, ebakindlus, emotsionaalne ebastabiilsus – kõige sellega tuleb kinnipeetavatel vanglas kokku puutuda. (Крытов 1998:163)

Igasugused muudatused elus nõuavad kohanemist, olgu nendeks siis töö- või elukoha vahetus, abielu, lapse kasvuaea muutused, reis või mis tahes igapäevaelu tavarütmi sündmus. Rahulolematuse ja pinget on sel puhul üsna tavalised nähtused. Häirida võivad nii elu rutiinsus kui ka sagedased või järsud elulised muutused. Suured muudatused toovad endaga kaasa ebakindluse, teadmatuse ja hirmu. Kui vanad harjumused ei aita enam toime tulla, muutub inimene nii heale kui kurjale vastuvõtlikumaks, vaimustub või vihastub kergemini, võib uisapäisa otsustada ja endalegi ootamatult toimida. Segipaisatuse ja teadmatuse tunne kaovad sedamööda, kuidas uued käitumis- ja tegutsemisviisid juurduvad. Elu suurte muutuste aegu annavad tuge kindlad tõekspidamised, usaldusväärsed põhimõtted, harjunud tööviisid, keskendumine konkreetsele ja lihtsale praktilisele tegevusele. Teisest küljest võib vahel muutustega kohanemiseks vaja olla just lahtiütlemist mõnest vanast harjumusest. (Elenurm jt 1997:44, 45)

Sattumist kinnipidamisasutusse võib lugeda lausa ekstreemseks muutuseks inimese elus, eriti kui see on esmakordne. Inglismaal 2002 – 2004.a. läbi viidud uurimuses (Crawley 2005:5) uuriti millist mõju avaldab vangla eakatele meestele, kes kannavad esimest vanglakaristust hilises elustaadiumis. Leiti, et need kinnipeetavad, kellele kogu vanglakultuur ja rutiin on vanglasse saabudes tundmatu, tunnevad eriti sageli rahutust ja depressiooni. Sellised kinnipeetavad tunnevad mitte ainult asukoha muutumise stressi (*relocation stress*) sisenedes vaenulikku keskkonda, nad on sageli ka võimetud mõistma, kuidas on nende elu selleni jõudnud. Selliste meeste jaoks tähendab vanglakaristus katastroofi ning seega on nad sageli psühholoogilise trauma seisundis (Crawley 2005:5). Iga järgmise vanglakaristusega muutub olukord küll talutavamaks, sest olukord on juba tuttav ning kohanemine ei ole enam niivõrd probleemiderohke, kuid päris stressivabaks ei saa seda kunagi lugeda. Psühholoogilised erinevused on spetsiifilised võrreldes esmakordselt süüdimõistetuid ja retsidiviste, samuti ka noori ja eakaid kinni peetavaid, mehi ja naisi, alaealisi jt.

2.4.1. Sidemed lähedastega

Tavaliselt on igasuguste katastroofide puhul kannatanutele abiks lähedased. Suureks pingevallikaks paljudele kinnipeetavatele on aga sotsiaalsete sidemete katkemine. Igal

inimesel on vabaduses oma sidemete ring: perekond, töökollektiiv, sõbrad, tuttavad jt. Nende sidemete katkemisel satub kinnipeetav teatud „vaakumise”. Lahusolek perekonnast ja lähedatest/sõpradest kutsub esile tõsiseid kannatusi. Sidemete katkemist saab mõningal määral kompenseerida vaid kokkusaamiste läbiviimistega, telefonikõnelustega ning kirjavahetusega. (Крытов 1998:159) Vastandina võib aga välja tuua, et paljudele pikaajalise karistusega kinnipeetavatele võib emotsionaalne kiindumus tekitada suuri kannatusi. Inglismaal 2002 – 2004.a. läbi viidud uurimusest (Crawley 2005) selgus, et mõned eakad kinnipeetavad lõikavad meelega läbi kontaktid välismaailmaga, et kannatusi vähendada. Nagu mitmed eluaegsed kinnipeetavad kommenteerisid on „elu vanglas talutavam ja sellega on kergem toime tulla, kui sul pole väljaspool vanglamüüre kellestki hoolida”. Paljudel intervjuueritavatel olid naised, kes olid samuti juba vanemas eas, ning nad olid olnud abielus väga pikka aega. Toimetulek oli sellistel kinnipeetavatel halvem, kui nendel, kellel abikaasa puudus ja kel oli väike pere. (Crawley 2005:4, 5)

Sotsiaalsetel suhetel pole mitte ainult psühholoogiline väärtus, vaid emotsionaalse reaktsiooni vahendusel on neil oluline mõju ka organismi vegetatiivsetele-hormonaalsetele funktsioonidele, mis on märkimisväärne eriti just eakamaid isikuid arvestades, kes on ka käesoleva lõputöö fookuses. Sotsiaalse stimulatsiooni puudumisega (üksindusega) kaasnevad individuaalselt erineva intensiivsusega negatiivsed emotsioonid – nukrus, hüljatusetunne, masendus, koguni ärevus, sisemine rahutus ja pingulolek. Nende emotsioonide vahendusel mõjub üksindus kui tugev negatiivne emotsionaalne stress (disstress), mis kutsub esile intensiivseid nihkeid ainevahetuses, vereringes jm. See annab vanale inimesele mitte üksnes subjektiivselt raske elamuse, vaid kiirendab ühtlasi tema bioloogilist vananemist ja loob pinnase vananemise haiguslike vormide tekkimiseks. (Saarma 1992: 83)

Vanglaühiskond erineb tugevalt kõigist väljaspool vanglat toimivatest ühiskondadest. Seymour (1977: 195-196, ref. Johnson 1987:63) toob välja, et vanglas ei eksisteeri sügavamaid sidemeid. Vähesed liidud ulatuvad kaugemale vahetust situatsioonist, on vaid vähesed normid, mis ületavad vahetute suhete piire. Kohanemine tähendab võimet ellu jääda ja toime tulla üksteise seltskonnaga. Liikmeks olemine gruppides on ajutine ja kunstlik ning isegi kui grupp on sõbralik, on seal vähe sõprussuhteid. Osutatakse vastastikust abi, kuid rõhk on seejuures vastastikkusel mitte altruismil. Kultuurilised

erimeelsused on kinnipeetavate vahelise sõja üks osa ja selles sõjas ellujäämine on põhieesmärk.

2.4.2. Süüdimõistev otsus

Kuni süüdimõistva otsuse välja kuulutamiseni hellitatakse tegelikult alati lootust enda jaoks soodsamale kohtuasja lahendusele. Isegi kõigi asjaolude juures on kuritöö toimepanijal psühholoogilistes arvestustes alati olemas lootus võimalikule karistamatusele. Kohtuotsus purustab need lootused ja paneb süüdimõistetute karmi tegelikkuse ette. (Крытов 1998:158)

Süüdimõistva kohtuotsuse mõju kinnipeetavale on erinev. See sõltub, kas asjaosaline on oma ühiskonnast tegevust endale tunnistanud või mitte, samuti karistusaja pikkusest. Karistuse niioelda omaks tunnistanud isikud tunnetavad juba teatud kergendust, kui otsus on tehtud, et siis sellest punktist oma eluga edasi minna, nii hästi või halvasti kui see ka on. Pikemaajalise vanglakaristuse saanud ning eriti oma süüd mitte tunnistanud kinnipeetavad elavad läbi emotsionaalset surutust, edasise elu perspektiivituse ja eesmärgituse tunnet (Крытов 1998:158-161). Crawley (2005:6) toob välja omamoodi kõvera toimetulemise meetodi osadele süüdimõistetutele – selleks võib saada sisemine keeldumine aktsepteerida oma vangid identiteeti kui peastaatust. See ilmnis Inglismaal 2002 – 2004.a. läbi viidud uurimisel otsustavusest, millega nad igal intervjuul juhtisid vestluse sündmustele, inimestele ja paikadele vanglast väljas ja enne, kui nende isiklik õnnetus aset leidis. Need intervjuud olid täidetud entusiastlike kirjeldustega ja meenutustega, kes nad tegelikult on ja auväärsete asjadega, mida nad teinud olid; nad olid truud abikaasad ja lahked isad, innukad aednikud – teiste sõnadega kõvad töömehed ja head toitjad, mitte lihtsalt „vangid” (Crawley 2005:6). Kuid kõik süüdimõistetud, sõltumata karistuse pikkusest vm, tunnetavad oma elukvaliteedi tohutut muutust, mis väljendub vabaduse ja harjunud elutingimuste kaotuses. Nende psüühika on pinges all: osad süüdimõistetutest on erutatud ja valvsad, teised vastupidi surutud, peataolekus, tunnevad hirmu. Teravalt tunnetatakse vabaduse kaotust, mis enne oli loomulik ja mida ei osatud täheleegi panna. Ja otse loomulikult on psühholoogiline koormus eriti suur esmakordselt süüdimõistetutel. Nende jaoks on harjunud elustiili muutus ängistust, meeleheidet ja kaitsetusetunnet välja

kutsuv. Paljud tunnetavad süüd kuriteo toimepanemise fakti pärast ja tunnevad häbi oma olukorra pärast. (Крытов 1998:158-161)

2.4.3. Kohanemine uute tingimustega

Kõige raskem aeg süüdimõistetule on kohanemine uute tingimustega eluosakonnas. Eluosakondades valitsevad teistsugused tingimused, kui eeluurimisosakonnas. Eriti kehtib see esimeste kuude kohta, kui kinnipeetav peab adapteeruma uude keskkonda, kus kehtivad uued reeglid, ja mitte sugugi ainult administratsiooni poolsed, ka kinnipeetavatel on omad normid, positsioonid, suhted ja liidrid.

Inglismaal 2002 – 2004.a. läbiviidud uurimusest (Crawley 2005:6) selgub, et osa kinnipeetavatest võtsid oma väljapääsmatus olukorras pragmaatilise või nõustuva lähenemise. Enamuses olid need mehed, kes olid vanglas olnud kaua aega. Peale oma vangistuse sisenemise šoki (*entry shock*) faasi (kõrge müra tase, privaatsuse puudumine, vahendite puudus, klaustrofoobiline atmosfäär, hämmastav reeglite hulk ja rutiin, mõnel puhul vaenulikkus nii nooremate vangide kui ka vanglaametnike poolt) läbimist elasid nad vangla ellu sisse. Abiks nende emotsionaalsele ja psühholoogilisele ellujäämisele sisenemise šoki faasis oli nende võime pöörduda abisaamiseks varasemate brutaalsete kogemuste poole – iseäranis sellised kogemused, mille nad olid läbi elanud sõjaväkke vastuvõtmisel või lapsepõlv hoolduse all (*in care*). Vanglasse vastuvõtul varustasid mälestused sõjaväeteenistusest ja ühiskondlikust elust (sh militaarsete reeglite jäikus, range ajakava ja pealesunnitud tihtipeale vastuvõetamatute teiste seltskond) sobiva plaaniga, kuidas vanglas käituda ja samuti usuga, et see episood nende elus on samuti väljakannatav. (Crawley 2005:6)

Vangistuse üheks korrigeerivaks faktoriks on range režiim ja päevakord, mis on vanglas lausa hädavajalik, vastasel korral valitseks kaos. See organiseerib ja suunab kinni peetavate eluviisi ning arendab harjumust distsiplineeritult käituda (Крытов 1998:164). Kuid samal ajal muudab see vangla igapäevase elu ääretult rutiinseks: päevast päeva samal ajal äratus, söömine samadel kellaaegadel, kindlaks määratud öörahu jne (Sootak ja Pikamäe 2001:98). Esmakordselt vanglasse sattunuile on see suuresti trotsi ja pingeid tekitavaks teguriks, sest olles harjunud ise oma aega planeerima, tuleb nüüd järsku alluda

ettenähtud korrale. Pikemaajalise vangistuse korral aga olukorraga lepitakse ja harjutakse nüristava rutiiniga, olukorraga kus kinnipeetaval endal oma eluolu üle otsustusvõime puudub.

Tavapärane stressor pikaajalise vangistuse juures elu hilises faasis on võimalik surm vanglas. See on tõenäoline lõpptulemus, arvestades eakate vanust ja karistuse pikkust. Vastupidine on aga depressiooni põhjus eluaegsetel kinnipeetavatel, kellel pole suurt lootust vabanemisele. Nende jaoks vabanemist, mida enamus vangidest lõpuks ikka näha saab, ei tule. Nii et, kuigi enamusele vangidest on mõtte surmast vangistuses õõvastav, siis sellistele vangidele tähendab surm hoopis vabanemist. (Crawley 2005:6, 7)

Oluline koht psühholoogiliste mõjufaktorite seas eakate puhul on füüsilise ja vaimse allakäigu hirm. Seda eriti nende puhul, kel on krooniline haigus ja seetõttu regulaarselt ravimeid tarvivad. Kuna traditsiooniline vangla arhitektuur ei ole disainitud pidades silmas eakamaid, võib liikumine olla piiratud. Samuti võib vangla keskkonnas, kus kohene meditsiiniline abi võib olla problemaatiline, hirm südamerabanduse, astma ataki või kukkumise ees olla võrdlemisi pinget tekitav. (Crawley 2005:6)

2.4.4. Ootus

Psühholoogilistest seisunditest on kinnipeetavatel vangistuse kestel valitsevaks ootus. Oodatakse kohtuotsust, siis, süüdimõistmise korral, üleviimist eeluurimisosakonnast eluosakonda, ennetähtaegset vabanemist, vabanemist peale karistuse kandmist, kokkusaamisi lähedastega, kirju jne. Ooteseisundis kogetakse nii kartust kui ka hirmu, ollakse kannatamatud, muretsetakse oodatavate sündmuste pärast. Tüüpiline on lootusrikkast meeleolust meeleheitese langemine kui näiteks nende ootused pole täitunud. Samuti on suur tõenäosus langeda apaatiasse, mida soodustab vanglaelu suhteline monotoonsus ja ühekülgsus. Samuti mängib suurt rolli koduigatsus. (Крытов 1998:167, 168)

Ootus on valdavaks emotsiooniks muidugi vabanemisfaasis. See aga ei tähenda, et olukord pingevaba oleks, ka vabanemisfaasis on pingeid tekitavaid momente. Hoolimata aga

kõigest negatiivsest, mis kinnipeetavat väljaspool vanglat võib ees oodata, on vabanemine vanglast eeldatavasti siiski kõigi kinnipeetavate unistuseks, ideaaliks.

Vabadusekaotuse kandmine muust maailmast eraldatud vanglas vähendab paratamatult inimese omaalgatust ja toimetulekuvõimet selles mõttes, et karistuse kandmise ajal korraldab kinnipeetava elu vangla juhtkond (Sootak ja Pikamäe 2001:115). Kinnipeetavad on harjunud, et kõik ette-taha ära tehakse ja neil endil otsuseid vastu võtta pole vaja – kujuneb välja nn õpitud abituse seisund. Otsuste vastuvõtmine eesootava elu suhtes väljaspool “turvalisi” vanglamüüre võib tekitada nõutust, ka hirmu. Sageli on kinnipeetav vanglas viibides kaotanud kõik sidemed ühiskonnaga ning peab alustama oma elu ülesehitamist algusest peale. Ühiskonnas taas oma koha leidmine võib valmistada hulgaliselt probleeme: töökoha leidmine on keeruline, küsitav on, kas on võimalik taastada endisi sugulus- ja sõprussuhteid, rahaline seisukord ei ole kiita jne. Samuti võib ühiskond oma arengus niivõrd palju edasi arenenud olla, et vanglas niiöelda nagu kapslis eraldatult elanud kinnipeetavad võivad end väljaspool seda kapslit tunda nagu võõrale planeedile sattunuina. (Sootak ja Pikamäe 2001: 115, 116)

2.4.5. Probleemolukordade lahendamine

Probleemolukordades esineb stressiga toimetulekuks kolme tüüpi käitumist, mis on tüüpilised stressiolukordades vastavalt isikute omadustele igapäevaelus toimivad viisid probleemolukordade lahendamiseks (Elenurm jt 1997:92):

- Eitatakse juhtunut ja välditakse tugevat hingevalu põhjustavaid mõtteid ja tundeid
- Kohanetakse ja muudetakse oma suhtumist toimuvasse
- Otsitakse lahendust ja püütakse muuta olukorda

Yochelson ja Samenov (1976, ref. Johnson 1987:58, 59) toovad välja, et eitamine on toimetuleku strateegia, mis ülemäärasel kasutamisel annab alati tagasilöögi. Probleemid, mille olemasolu eitatakse, ei kao. Kroonilised seadusrikkujad teavad, või peaksid seda teadma, kuid ignoreerivad selle tagajärgi oma elule ning elavad oma elu tavalisel moel edasi. Seega lastakse isiklikel probleemidel koguneda, kuni need muutuvad mittekontrollitavateks, sageli ignoreerides korduvaid hoiatusi, et nende suhted või töö on ohus. Läbikukkumistele reageerivad nad siis kibeda fatalismiga. Alternatiivina valivad nad

pimedalt vahetu frustratsiooni põhjustaja (nagu ülemus, kes nad vallandab või politseinik, kes neid arreteerib), ning ei analüüsi probleemide sügavamaid põhjuseid. (Yochelson & Samenov 1976, ref. Johnson 1987:58, 59)

Tugevat stressi põhjustavaid olukordi on vangistuses rohkesti. Vangistus tähendab kinnipeetava jaoks sundust, sõltuvust, isolatsiooni, anormaalsust, lahutatud olemist, vaba tahte ära võtmist jne. See on tema jaoks käitumisvabaduse kõikehaarav piiramine. Selle tagajärjeks on piiratud vabaduse tähtsuse kasv, see muutub atraktiivseks ja tugevneb motivatsioon vabadus jälle kätte saada. Kinni peetav püüdleb selle poole, et oleks võimalik oma käitumise piiranguid kaotada, vabadus tagasi saada ning ta reageerib vastavalt sellele. Kuna vangla on eriline keskkond, siis võib välja tuua mõningaid vanglas sagedamini ette tulevaid käitumisreaktsioone (Wieczorek 2007:64):

- vabaduse otsene taastamine - tehakse otse seda, mis on keelatud, näiteks põgenemine
- käepärase vabaduse kasuks otsustamine - nt homoseksuaalsus vanglas asendustegevusena
- agressiivsed reaktsioonid - isikute, esemete, institutsiooni vastu, nt tagasitõmbumine
- depressiivsus või suitsiidalane reaktsioon - nt enesekahjustamine, ohtlike esemete neelamine, suitsiidikatsed
- keeldumised ja blokeerimised - nt keeldumine tööst, vangistuse ülesannete täitmisest
- subkultuuriline või kriminaalne tegevus - nt tätoveerimine, narkootiliste ainete kasutamine
- psüühikahäired - nt psühhoosid, neuroosid, psühhosomaatilised haigused.

Omapärase käitumisreaktsiooni eakate kinnipeetavate puhul ellujäämistehnikana leidis McCorkle (1992; ref. Kerbs and Jolley 2009). Seda võib väljendada ühe sõnaga – hoidumine. Eakad kasutavad seda enda kaitsmisel vanglavägivalla eest. McCorkle (1992; ref. Kerbs and Jolley 2009) leidis positiivse assotsiatsiooni vanusel ning passiivsete ennetuslike käitumiste kasutamisel nagu seda on omaette hoidumine, vangla teatud piirkondadest hoidumine, rohkema aja veetmine oma kambris, tegevuste vältimine. Vanuse kasvades kasvas ka toetumine passiivsetele ennetuslikele käitumistele. Kontrastiks oli

vanus negatiivselt ühenduses agressiivsete ennetuslike käitumistega nagu seda on kõva mees olemine teiste vangidega, relvade lähedal hoidmine, raskuste tõstmine.

2.5. Probleeme toimetulekus eakate kinnipeetavatega

Vanust peetakse üheks suurematest probleemidest, millega vanglad ja vanglate tervishoid jätkuvalt ka tulevikus kokku puutuma jäävad. Paljud usuvad, et vanglaprogrammid on vastakuti vältimatu kriisiga arvestades ennustatavat kasvu vanemate, haigemate ja pikemaajalise karsitusega seaduserikkujate seas ning vanglate väljavenitatud ressursidega. Uurimused näitavad, et enamus olemasolevatest vanglatest ei ole disainitud eakamate kinni peetavate jaoks ega vasta nende spetsiifilistele vajadustele. Samuti on vangide populatsiooni muutumine paljudes riikides (nt USA, Inglismaa) väga aktuaalne teema, kuid pole tehtud mingitki süstemaatilist planeeringut nende probleemide hulga lahendamise suunas millega vanglasüsteem kokku puutub. Lähima 20 aasta jooksul näevad selle ala spetsialistid ette tohutut väljakutset vanglasüsteemile. (Wahidin and Aday 2005:13)

2.5.1. Olme

Vangla arhitektuur ei toeta eriti eakate inimeste vajadusi. Järsud trepid ja pikad koridorid võivad paljudele vanematele kinnipeetavatele probleemiks saada. Enamus vangla „eluruumidest” ehk kambritest on mõeldud majutamaks hea liikumisvõimega inimesi ning ei ole mõeldud hooldust vajavatele. Järelkult on eakamad ja võimetumad kinni peetavad hajutatud vangla üldise populatsiooni hulka, ning peavad seal hakkama saama nii hästi kui suudavad (Fry 2005:11).

Selline olukord on tüüpiline igal pool maailmas, Eesti ei ole erandiks. Inglismaal on olukord teravdunud, ja tähelepanu alla sattunud eakate kinnipeetavate arvu järsu suurenemise tõttu, kuid vajaduste ja võimaluste suhe ei ole mitte samaväärne. Kõigile vajadustele ei ole võimalik vajalikku tähelepanu pöörata.

2.5.2. Järelevalve

Personalilt nõuab tegelemine eakatega rohkem aega. Valvureid ei ole koolitatud tegelema erisustega, eriti just psüühiliselt haigetega. Eakate kinnipeetavatega tegelemisel võib vast kogemusliku baasina ära mainida eraelulise faktori, et enamusel on olemas, või on olnud, eakad vanavanemad ning mingil määral on seegi andnud kogemusi hilises elufaasis olevate inimestega suhtlemiseks.

Eakatega manipuleeritakse sageli ning nad kannatavad tihtipeale teiste kinnipeetavate tujude all. Sageli tuleb nad ikkagi eraldada nende enda või ka personali ning kaasvangide huvides. Kerbs ja Jolley (2009) poolt 2007.a. läbi viidud vangidevahelise vägivalla uuringu tulemused näitasid kõrget psühholoogilise tagakiusamise ja omandi ärakasutamise määra ning madalat füüsilise ja seksuaalse tagakiusamise määra. Psühholoogilise tagakiusamise all mainiti suulist ähvardamist, ähvardamist petterusikalöökidega, solvamist, toidu- ja muude teenuste järjekorras ette trügimist. Kuigi sellised teod tunduvad vähetähtsatena, võivad need viia tõsisemate tagakiusamise vormideni (Kerbs ja Jolley 2009). Seega, olles tagakiusatud ühes kategoorias, tõstab see tõenäosust saada tagakiusatud ka teistes kategooriates (Edgar and O'Donnell 1998; ref. Kerbs ja Jolley 2009).

2.5.3. Tervishoid ja finantsid

Pole saladus, et eakamad inimesed on sagedamini haiged. Vanemas eas löövad välja niiõelda kroonilised tõved, eriti, kui inimene ei ole piisavalt hõivatud, et neile mitte tähelepanu pöörata. Selline olukord on tüüpiline pensioniikka jõudnutele vabaduses ja ei erine see ka vanglas viibivatel eakatel, vastupidi, vanglateskkond võib olukorda veelgi enam võimendada.

Liikumisvaegus vähendab organismi elujõudu, pärsib tema uuenemist, teiste sõnadega – kiirendab ja raskendab kulumisprotsesse ja organismi vananemist. Kehalise töö vähenemisega langeb tunduvalt peajule saabuva erutuse vool, seetõttu on peajuu vähe stimuleeritud, tema erutuvus on alanenud, sellest aga sugeneb selle tegevuse efektiivsuse langus. Subjektiivselt on selle väljenduseks loiduse-, tuimuse, passiivsuse ja igavustunde tekkimine, millest võib areneda koguni ebanormaalne unisus. Päevast päeva, nädalast

nädalasse, kuust kuusse lõpmatult kordudes mõjub see pärssivalt inimese psüühikale tervikuna, tema meeleolule, tema kohanemis- ja reageerimisvõimele, lõpuks isegi tema arenemisvõimele. (Saarma 1992: 89)

Kummaline reaalsus on, et enamuses vanglasüsteemides eksisteerib tänapäeval ka geriaatriline tiib, Eesti siinjuures välja arvatud, kuna meil ei ole ka väljaspool vanglasüsteemi ühtegi geriaatriaosakonda. Pollocki (2004:84) põhjal on vangla geriaatria osakondades kargud ja ratastoolid samamoodi vanglaelu juurde kuuluvad nagu ka trellid ja vormirõivais valvurid. Vangid on kergesti haavatavad (*highly vulnerable*) ja peavad olema teiste vangide eest kaitstud. Nii nagu eakad inimesed väljaspool vangla müüre, nii kogevad ka nemad nägemise puudulikkust, vähenevat liikumisvõimet, vaimse mõtteterasuse kadu (*loss of the mental acuity*), üksindust ja disorientatsiooni. Vangidele unikaalne on aga kartus vabanemise ees, sest vabadus ei hõlma nende jaoks midagi head – perekond ja sõbrad võivad olla surnud ning vangil ei ole kuhugi minna. Sellistest kinnipeetavatest on teada juhtusid, kus nad keelduvad ennetähtaegsest vabanemisest, eelistades vangla tuttavat maailma tundmatule välismaailmale. (Pollock 2004:84)

Geriaatriliste vangidega seotud küsimus on ka vangid väga pika karistusajaga. Enamus neist maanduvad geriaatriatiivas enne oma karistusaja lõppu. Vangid karistusajaga 10, 20 või 30 aastat ja enam (mis näiteks USA-s ei ole haruldane nähtus) püstitavad vajaduse teistsuguste programmide ja järelevalve järele kui noored rikkujad, kellel tavaliselt on lühemad karistusajad. Pikaajalise karistusega vange kirjeldab nendega rohkem kokku puutuv personal tavaliselt kui parema käitumisega võrreldes lühiajalise karistusega rikkujaid. Seda aga alles peale kohanemisperioodi, mille jooksul nad tõenäoliselt kogevad raevu ja frustratsiooni oma saatuse pärast. Enamgi, nad võivad olla väga allumatud, sest nad teavad, et vangla ei saa suurt midagi teha mõjutamiseks nende karistuse pikkust – üks aasta siia/sinna ei tähenda palju, kui ees terendab 30. (Pollock 2004:84)

Mõnedel kinnipeetavatel võivad vanglakaristust kandes välja areneda ka vaimsed häired (*mental disabilities*). USA kogemustest võib välja tuua, et näiteks eakatel eluaegset vanglakaristust kandvatel kinnipeetavatel võib areneda Alzheimeri tõbi. Samuti ei ole välistatud, et juba vanglasse saabudes kannatavad mõned vaimsete puuete all. Mõned kinni peetavatest isikutest võivad emotsionaalselt murduda (*break down emotionally*) põhjustatuna stressist vangla tingimuste tõttu. Vaimsete puuete all kannatavad

kinnipeetavad kohanevad vanglaeluga aeglasemalt ning osad neist ei kohanegi. Tõsiste vaimsete puuetega kinnipeetavatel on sageli raskusi vangla reeglitest kinnipidamisega ning nende käitumine võib olla vägivaldne ja ettearvamatu. (Rafter and Stanley 1999:52, 53)

Eakamad kinnipeetavad on oma vanuse ja tervisliku seisundi vajadustega (*health requirement*) kõrgemate nõudmistega, mis puudutab töötajate koosseisu ja finantse (Fry 2005:11). Nad kuuluvad sellisesse gruppi, kelle vajadused ületavad üldise populatsiooni vajadusi (Wahidin and Aday 2005:17). Vananev vangipopulatsioon tähendab, et nad vajavad erilist ravi, protseduure, retsepte ja vahendeid. Mitmed allikad (Crawley 2005:354, ref. Ross 2008:114; Kerbs and Jolley 2009) toovad välja, et eakatel esineb vanglas väga palju respiratoorseid ja südamehaigusi, diabeeti, depressiooni, viletsat vereringet, artriiti, põieprobleeme, Alzheimeri ja Parkinsoni tõbe ning hüpertooniat e. kõrget vererõhku. Samuti on eakate vanusegrupil vanglateskkonnas erilised tervishoiu ja liikuvusvajadused, mis omakorda vajavad märgatavaid rahalisi vahendeid, erinevaid režiimi ja turvanõudeid.

Fazel et al ja Gallagher (2001, 1990, ref Wahidin and Aday 2005:18) toovad rahvusvaheliste mõõtmete uuringute tulemusena välja fakti, et eakamate kinnipeetavate ülalpidamine on keskmiselt ligikaudu kolm korda kulukam. Samuti annavad mõningase reaalse ettekujutuse Florida Corrections Commission'i (2001, ref Wahidin 2005:18) poolt välja toodud statistika andmed USA kohta: hoolimata oma võrdlemisi tagasihoidlikust 8.2 % vanglapopulatsiooni üldarvust USA-s, olid kinnipeetavad vanuses üle 50 aasta vastutavad 19 % kulude eest ambulatoorsetele kirurgilistele episoodidele (*ambulatory surgery episodes*); 17 % mitteerakorralistele episoodidele (*nonemergency room episodes*); 31 % abihoolduse episoodidele (*ancillary care episodes*); 20 % erialalistele episoodidele (*specialty care episodes*); ja 29 % haiglaravi episoodidele (*inpatient care episodes*). Aday, Kraibil ja Wahidin (2004, ref Wahidin and Aday 2005:18) toovad oma uurimuses välja kulutuste kasvu mõjutavad tegurid:

- tõusev kulutuste kasv tervishoiule ühiskonnas üldiselt
- kinnipeetavate arvu kasv vanglasüsteemis
- vanglapopulatsiooni üldine vananemine
- nakkushaiguste kõrgem osakaal vanglapopulatsioonis

Nende trendide jätkumisel tõusevad jätkuvalt ka kulutused vangla tervishoiule. Nagu kinnipeetavad üldiselt, nii ka vanemad kinnipeetavad ei ole tihtipeale omanud normaalset juurdepääsu tervishoiule väljaspool vanglat. Sageli tulevad nad vanglasüsteemi mitmete krooniliste haigustega ja tarbivad seetõttu ka hulgaliselt ravimeid. Eakamate kinnipeetavate arvu kasvuga seoses seisab vanglasüsteem väljakutse ees tagada neile adekvaatne tervishoiuteenus. (Wahidin and Aday 2005:18)

2.6. Erinevaid käitumismalle seoses eakate problemaatikaga

Kratcoski (2000:649, 650) toob seoses eakate problemaatikaga välja vangla administratsioonipoolses ning poliitikategijate reaktsioonis järgmisi põhilisi trende:

- probleemi ignoreeritakse väites, et kuna 85 – 90% vangipopulatsioonist on nooremas vanuseklassis, siis peaksid limiteeritud vahendid olema eraldatud nendele;
- on ehitatud uusi asutusi või muudetud vanu kasutuskõlblikuks just eakatele kinnipeetavatele. Seda tüüpi asutused on küll üsna harv nähtus ning on kasutusel ka füüsiliste puuetega või kurnava haigusega kinnipeetavatele;
- eakad kinnipeetavad on segamini üldise vanglapopulatsiooniga ilma eriliste meetmeteta nende olmeprobleemide lahendamiseks. Sellistel juhtudel on loodud võimalused nende vaba aja täitmiseks, tööks või eriliste meditsiiniliste probleemide lahendamiseks;
- on loodud eraldi osakond või tiib vanglas. Eakad on paigutatud eraldi, kuid neil on võimalus teiste kinnipeetavatega kontakteeruda tööl, vabal ajal, sööklas või programmides osaledes.

(Kratcoski 2000:649, 650)

Eestis on kasutusel ülal toodud loetelust kolmas variant, kus eakad kinnipeetavad on segamini üldise vanglapopulatsiooniga. Oli siiski ka juhus, mil Murru Vanglas aastatel 2002 kuni 2003 koondati ühte eluosakonda kokku rohkem eakaid ja erivajadustega kinnipeetavaid, kokku umbes 30 inimest. Vajadus tekkis, kuna oli mitmeid põduramaid pensioniealisi kinnipeetavaid, kellele viibimine koos nooremate kambrikaaslastega tekitas raskusi (nt nooremate lärmakamate eluviiside tõttu). Samas olid ka eakad noorematel

pinnuks silmas. Vajaduse kadumisel kinnipeetavate vabanemise või vanglatevahelise ümberpaigutuste tõttu kadus ka vajadus eraldi osakonna järele. Samas on käesoleval ajal seoses vanglareformiga tekkinud omapärane situatsioon, kus Murru Vanglasse on koondunud enamus Eestis vanglakaristust kandvaid eakaid kinnipeetavaid (vt ka Joonis 3). Täitmisplaani järgi paigutatakse eakad, üle 55 aasta vanused kinnipeetavad, kellel ei ole tervislikke vastunäidustusi, üldjuhul Murru Vanglasse. Küsitluse läbiviimise hetkel viibis Murru Vanglas kokku 84 eakat kinnipeetavat, mis moodustas vangla kinnipeetavate üldarvust 14,5%. Kinnipeetavad ei olnud küll vanglasiseselt paigutatud vanuse järgi, vaid vastavalt vajadusele (nt. töötavad või õppivad kinnipeetavad). Seda ei saa küll otseselt eakate vanglaks lugeda, samuti ei saa öelda, et seal oleks eakate osakond, kuid eakate kontsentratsioon antud vanglas on võrdlemisi suur.

Veel ühe võimaliku lahendusena eakate problemaatikas võib välja tuua kaastunde- vabastamise (*compassionate release*). Selline lähenemine oleks sobiv, kui ettenägematud asjaolud muudaksid jätkuva vanglakaristuse ülekohtuseks ning mingit muud adekvaatset seaduslikku mehhanismi ei eksisteeri, et karistust vähendada. (Price 2005, ref. Ross 2008:115)

2.6.1. Integratsioon versus segregatsioon

Ühe variandina on ülalpool toodud eraldi osakondade loomine eakatele kinnipeetavatele. Seejuures saab aga välja tuua nii plusse kui ka miinuseid.

Fry (2005:11, 12) kirjeldab positiivses võtmes Inglismaal HMP Wymott'is paiknevat eakamatele ja puuetega kinnipeetavatele eraldatud vangla tiiba, kus elavad üle 50 aastased kinnipeetavad. Keskkond on seal sobiv kinnipeetavatele, kes on suutelised endaga ise hakkama saama ning rahuldama oma füüsilisi ja isikliku hügieeni vajadusi. Teistest eraldi hoidmine tagab rahulikuma keskkonna, sisustus ja seadistus (*fittings*) aitab kaasa eakate kinnipeetavate heaolule ja vaimsele tervisele. Eraldi osakonnas korraldatakse mitte ainult hooldust tervise eest, samuti kindlustatakse kinnipeetavate aktiivne töötamine ja vaimne stimuleeritus. Need, kes on küllalt mobiilsed, käivad tööl (ka koolis), vangla piirides koos kõigi teiste kinnipeetavatega. Kes on vähem liikuvad, neile võimaldatakse tööd ja haridust kohapeal, mis annab neile vajalikkuse tunnetuse, raha teenimise võimaluse ning edendab

haridust. Projekti arendatakse ka edasi, lisades muid sotsiaalprogramme nagu jooga, kunstid, samuti käitumise õpetus, mis kõik parandavad keskkonda, milles kinnipeetavad ise viibivad. Raskem on probleem füüsiliselt rohkem sõltuvate kinnipeetavatega, kes ei ole võimelised ise paljusid asju tegema: liikuma, riietuma, söögisaali või ühistesse ruumidesse minema. Selliste kinnipeetavatega tegelesid 2005 aasta andmetel valvurid, kes pole selleks eraldi väljaõpet saanud. Ainult pesemise korraldamiseks käis kaks korda nädalas kohapeal hooldustööline. Loomisel oli (jällegi arvestusega 2005 aastal) eraldi osakond sellistele füüsiliselt rohkem sõltuvatele kinnipeetavatele. (Fry 2005:11, 12)

Ka Wahidin ja Aday (2005:17, 18) kirjeldavad mõningate Inglismaa vanglate (sh HMP Wymott) edusamme selles vallas: sellistes osakondades teostatakse kohandatud programme ja tegevusi eakamatele; keskkond on vähem brutaalne kui tavalistes osakondades, vanglalärmi kakofoonia on väiksem; kambriüksed on laiemad, kohandatud ratastoolidele, paigaldatud on tõsteseadmed; pesemisvajadustega tegelevad õed ja terapeutid; samuti tuuakse vajadusel väljastpoolt eksperte, et töötada välja efektiivsemad strateegiad selle vanusegrupi tervise, sotsiaalsete ning hooldusalaste vajaduste rahuldamiseks.

Kerbs ja Jolley (2009) väitel on põhilised esitatavad põhjendused vanuse järgi eraldatud vanglate (*age-segregated prisons*) poolt:

- kulude kokkuhoid tänu tsentraliseeritud tervishoiuteenustele eakate jaoks
- kergendavad korrektsioonisüsteemil lasuvate kodanikukohustuste täitmist koondades teenuseid
- turvalisem keskkond eakatele vangidele kaasvangide vägivalla suhtes
- rehabilitatsiooni edendamine kergemate tegutsemisvõimaluste kaudu grupiga, mis kõige tõenäolisemalt hoidub edasisest kriminaalsest käitumisest osaliselt tänu ealistele iseärasustele

Vanuseline eraldamine võib aidata parandada tervishoiuteenuste kättesaadavuse probleeme. Eraldamine lubaks korrektsioonilistel institutsioonidel paigutada eakad kinnipeetavad ümber asutustest, mis on suuresti mõeldud nooremate kinnipeetavate vajadustele mõedes asutustesse, mis on kavandatud spetsiaalselt eakate kinnipeetavate spetsiifiliste tervishoiu vajaduste rahuldamiseks. (Kerbs and Jolley 2009)

Samas aga toob Gallagher (2001) välja küsimuse teise poole, mis näitab olukorda teises valguses. Ta nendib, et on vaieldav kas turvliisus ja järelevalve, nagu ka parem valgustus, kättesaadavus ja vähem müra paneb eakamaid vange tahtma eraldatust tormakatest noortest. Vastav uurimus (Canadas 1988.a.) näitas, et enamusele eakatest kinnipeetavatest ei meeldiks sellised elutingimused. Nad olid leidnud sõpru nooremate meeste seas ning tundsid, et neil on noorematele rahustav mõju. Samuti osutasid nad noorematele teatud teenuseid nagu vaimset nõustamist, abi õpingutes ja erinevate taotluste täitmisel, olid mentoriks nikerdamisel ja maalimisel. Nende vaateks oli, et noorte seltskonnas olemine aitab ka neid ennast nooremana tunda (Gallagher 2001). Kerbs and Jolley (2009) toovad välja, et sama efekti on täheldatud ka vanglaametnike endi poolt: eakad kinnipeetavad on suhteliselt hea käitumisega, mis omab stabiliseerivat, jahutavat ja vaigistavat mõju noorematele ning agressiivsematele kinnipeetavatele üldises vangipopulatsioonis. Heterogeenset, s.o. noortest ja eakatest vangidest koosnevat vangipopulatsiooni nähakse kui optimaalset, kuna eakad arvatavalt vähendavad vägivalla ja mässude riski nooremate kinnipeetavate poolt. (Kerbs and Jolley 2009)

Kinnipeetavate integratsiooni ühe miinusena toob Crawley (2005) veel välja probleemi, millel on märgatav mõju eakate vangide elukvaliteedile ja nimetab seda institutsiooniliseks mõtlematuseks (*institutional thoughtlessness*). Institutsiooniline mõtlematus on seotud traditsioonilise vangla põhimõttega, et üks suurus sobib kõigile – teisisõnu, et kõiki koheldakse samaväärselt. Kõikide samaväärne kohtlemine ei tähenda aga ilmtingimata õiglast kohtlemist. Võrdväärne kohtlemine võib tegelikult tähendada ebaõiglast eakamate vangide kohtlemist: vanemad ja nõrgema tervisega vangid on allutatud samale režiimile (sama ajakava, sama füüsiline paigutus (*physical layout*); samad harjutused; samad reeglid ja samad tegevused) nagu kahekümnendates ja kolmekümnendates eluaastates vangidki. Nagu kõik vanemad inimesed, nii vajavad ka vanemad vangid juurdepääsu värsketele õhule ja harjutustele, et end tervena hoida. Kuigi võimalust vabas õhus jalutada (kuigi kindlatel kellaegadel ja limiteeritult) eakatele vangidele tahtlikult ei keelata, teevad enamuse vanglate füüsiline paigutus (*physical layout*) (näiteks pikad koridorid ja trepid) ning nende paindumatu tavad, ajakavad ja rutiinid selle äärmiselt raskeks piiratud liikuvusega ja muude ealiste probleemidega (näiteks põieprobleemidega) vangidele. (Crawley 2005:7, 8)

Samas toob Crawley (2005:7, 8) uuringu tulemusel välja aga ka ametnikepoolse vastumeelsuse töötada eakate osakonnas. Põhjuseks oli eakate vangide vajaduste rohkus

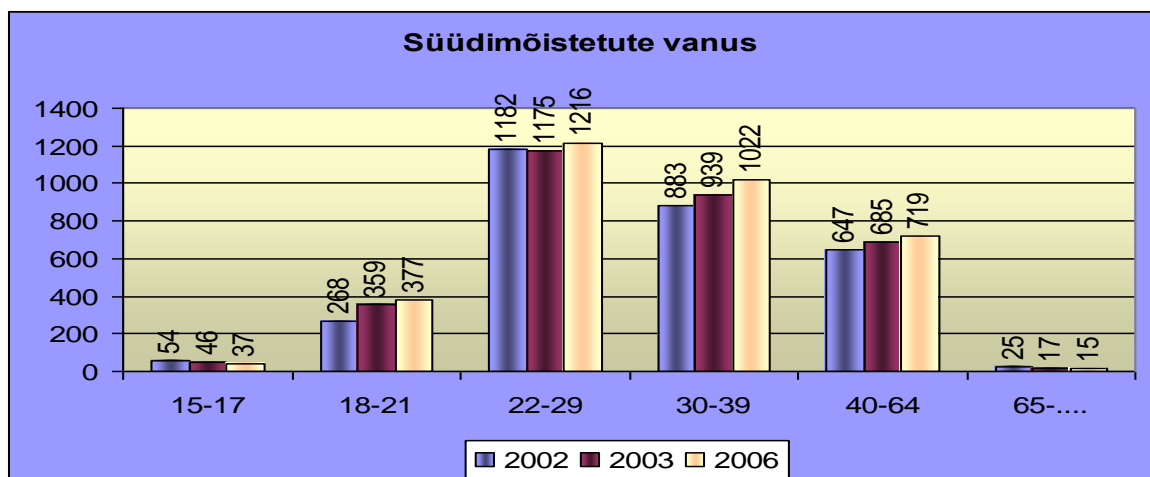
ning, et nende vajaduste rahuldamine meenutab rohkem tööd vanadekodus, kui vanglas ja ei vasta nende professionaalsele staatusele. Samuti selgus tendents, kus vanusega seotud vajaduste ignoreerimine uuritavates vanglates oli seotud faktiga, et paljud vanemad vangid olid süüdi seksuaalkuritegudes. Kuigi need vangid vajavad sageli sama hooldust ja tingimusi, nagu eakamad inimesed väljaspool vanglat, tundvad nad moodustavat teenimatute või vähem väärivate grupi nende kuritegude pärast. Eksisteeris konflikt eakate vangide vajaduste (ning tema legitiimsete ootuste kui eakama/nõrga tervisega indiviidi vastu) ja ametnike ettekujutuse vahel temast kui räpasest vanast mehest. Teisest küljest, ei nähta eakamaid vange tihtipeale isegi mitte päris vangidena: neis nähakse kuulekaid ja järeleandlikke – lihtsalt vanakesi. (Crawley 2005:7, 8)

Ühene vastus sellele küsimusele puudub. Võib välja pakkuda alternatiive, nagu eriotstarbeliste hoonete ehitamine väikeste gruppide eakate kinnipeetavate jaoks, kus nooremad kinnipeetavad võiksid osaleda abilistena, kui vajalik. (Gallagher 2001)

3. UURING

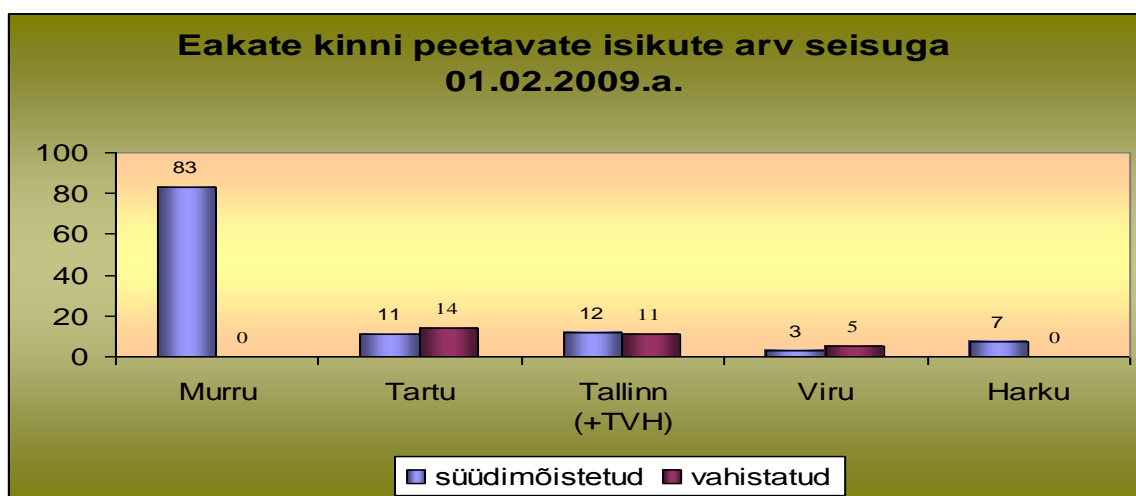
3.1. Probleemi aktuaalsus Eesti tingimustes

Seisuga 01.02.2009.a. viibis Eesti vanglates kokku 3644 kinni peetavat isikut, sellest 146 oli eakaid, vanuses 55 aastat ja üle selle. Eakate arv moodustas kinni peetavate isikute üldarvust 4%. Joonis 2 annab ülevaate süüdimõistetute vanusest Eesti vanglates aastate lõikes. Nagu jooniselt selgub koosneb põhiline vangikontingent Eestis täisealistest kinnipeetavatest. Samas näitab joonis aga ka kerget tõusutrendi 40 kuni 64 aastaste süüdimõistetute seas, mis käesoleva uurimuse valguses on märkimisväärne. Peab välja tooma, et olemasolevad andmed ei kajasta olukorda Eestis siiski täiesti täpselt. Vanusepiiriks on hetkel võetud 55 aastat, kuid statistiliselt oli vanusegrupiks võetud 40 – 64 a. st. kuni pensionieani. Sellegipoolest on see näitaja tähelepanuväärne, kuna rahvusvaheliselt on eaka vangi vanusepiir vaidlusaluseks küsimuseks, ning nagu töö ka üleval pool välja toob, on ka neid, kes selleks kasutavad vanust 45 ja 50 (Gallagher 2001). Jooniselt on veel ka ilmekalt näha, et süüdimõistetute arv joonisel on silmanähtava langustrendiga. See on kooskõlas kriminoloogilistes uuringutes järjepidavalt selgunud nähtusega, et inimese vanus on negatiivses seoses retsidivismiga – vanuse kasvades väheneb ka kuritegevuslik eluviis (Kerbs and Jolley 2009; Gallagher 2001).

Joonis 1. Süüdimõistetute vanus aastate lõikes; Allikas: autor Vanglasüsteemi aastaraamatute 2003-07 andmetel.

Joonis 3 toob välja juba konkreetselt ainult eakate gruppi kuuluvate kinni peetavate isikute arvu ning näitab seda vanglate lõikes. Seisuga 01.02.2009.a. viibis Eesti vanglates kokku 146 eakat, s.o. vanuses üle 55 aasta, kinni peetavat isikut, nendest 55 olid pensioniealised s.o. vanuses üle 63 eluaasta. Sellest süüdimõistetuid 116 inimest ja vahistatud 30 inimest. Süüdimõistetutest oli meessoost 109 ja naissoost 7 kinnipeetavat, vastavalt siis 94% ja 6%. Kõige rohkem eakaid, 83 kinnipeetavat, on Murru Vanglas. See on täiesti kooskõlas Täitmisplaaniga, mille järgi (§5 lg 4) paigutatakse eakad, üle 55 aasta vanused kinnipeetavad, kellel ei ole tervislikke vastunäidustusi, sealhulgas rasket liikumispuuet, üldjuhul Murru Vanglasse. Kõik naissoost süüdimõistetud paigutatakse Harku Vanglasse.

Joonis 2. Eakate kinni peetavate isikute arv vanglate lõikes seisuga 01.02.2009.a. Allikas: VangiS.

Kui nüüd võrrelda rahvusvahelise tasandiga, siis USA-s on eakate süüdimõistetute arv 11,6% ja Inglismaal 13% (eelpool ptk 2.3.1.) kinni peetavate isikute üldarvust (Eestis 4%). See näitab, et Eesti vanglates on vangipopulatsioon suhteliselt nooremapoolne ja Eestis ei ole hetkel vangipopulatsiooni vananemise probleem aktuaalne. Samas on asi aga ka vähese nähtavuse taga, kuna temaatikat ei ole meie tingimustes uuritud. Teema aktuaalsus rahvusvahelisel tasandil äratas aga huvi probleemi vastu ja autori arvates oli käesoleva uurimuse läbi viimiseks potentsiaali. Olukord ei ole kaugeltki nii kriitiline, kui USA-s ja Inglismaal, kuid ometi on olemas ka kergelt hoiatavad noodid nagu seda näitab 40 – 60 aastaste kinnipeetavate suhteliselt kõrge arv ning ka väike tõusutrend samasse vanuseklassi kuuluvate kinnipeetavate seas aastate lõikes. Märkimata ei saa siinjuures jätta ka Eesti rahvastiku üldist vananemist.

Eesti vanglasüsteemis kestab praegu üleminekuperiood nõukogude okupatsiooni aegsetelt ühiselamuvanglatelt kaasaegsetele kambervanglatele. Samal eesmärgil juurutatakse piirkondlikkuse põhimõtet – vang kannab karistust oma elukohale võimalikult lähedal, et ka vangistuse ajal säiliks tema sotsiaalsed sidemed ja suhtlus perekonnaga. Eestis on praegu viis tegutsevat vanglat: Tallinna, Tartu, Murru, Viru ja Harku. Kambersüsteemile üleminekut alustati Tartu vangla rajamisega, 2008. aastal avati Viru vangla. Plaanide järgi jääks Eestisse 2012. aastaks, pärast Tallinna vangla uute hoonete valmimist ning Tallinna ja Harku vangla liitmist, neli vanglat: Tallinna, Tartu ja Viru vangla piirkondlike kuni 1000-kohaliste kambervanglatena ning Murru vanglas jäävad karistust kandma kinnipeetavad, kel ei ole probleeme allumisega karistuse täideviimise protsessile. Pärast seda, kui vangide arv on vähenenud, on võimalik Murru vangla kui viimane ühiselamutüüpi vangla sulgeda. (Eesti vanglateenistus 2009)

Mida toob käimasolev reform kaasa eakatele kinnipeetavatele? Esialgu jääb nende olukord samaks, kuna Murru Vangla jätkab oma tegevust nagu seni ning selle sulgemise tähtaeg on võrdlemisi ebamäärane. Kaugemas perspektiivis aga ühtlustuvad Eestis kõikide kinnipeetavate karistuse kandmise tingimused ning, seda eraldi taotlemata või eesmärgiks seadmata, paraneb mõningal määral ka eakate kinnipeetavate olukord.

3.2. Metodoloogia

3.2.1. Meetod

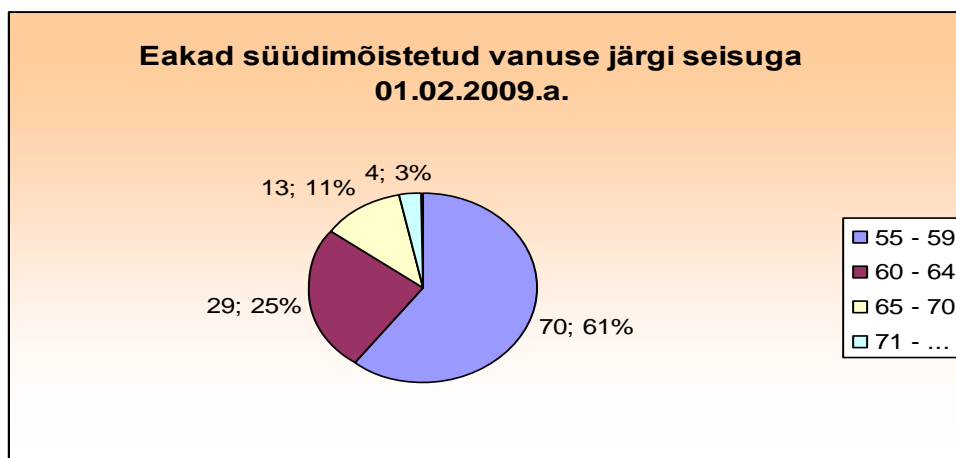
Uurimismeetoditeks lõputöös on ankeetküsitlused ja intervjuud, valimiks eakad kinnipeetavad.

Ankeetküsimustik on koostatud eakate kinnipeetavate toimetulekuprobleemide, nagu kohanemine vanglaeluga, füüsiline ja vaimne tervis, sotsiaalsed suhted, uurimiseks. Ankeedis on kasutatud avatud ja valikvastustega küsimusi, samuti nende kombinatsiooni, kus lisaks valikvastustele on lisatud avatud küsimus, et jätta võimalus vastuseks, mida ei ole valikus enne nähtud. Samuti on kasutatud skaalal põhinevaid küsimusi. Ankeet on jaotatud kolme põhilisse ossa. Esimene küsimusteblokk sisaldab küsimusi kinnipeetavate

isikuandmete ja tausta kohta. Teise, kõige mahukama küsimustebloki, eesmärgiks on uurida eakate toimetulekumäära ja kohanemist vanglaeluga. See sisaldab küsimusi karistusaja möödasaatmist täitvate tegevuste kohta vanglas, eesmärgiga uurida milliseid vangla poolt pakutavaid resotsialiseerivaid võimalusi kasutatakse, mida sooviks kasutada. Samuti küsimusi kinnipeetavat vanglas ümbritseva keskkonna kohta, eesmärgiga uurida millised faktorid kergendavad või raskendavad nende toimetulekut vanglas nagu suhted teiste kinnipeetavate ja ametnikega, vägivald kaasvangide poolt. Kolmas küsimusteblokk koondab endasse tervisliku seisundiga seonduvad küsimused, eesmärgiga uurida potentsiaalse stressifaktori tõsiduse määra, suhtumist oma tervisesse ning vangla poolt pakutavasse tervishoiuteenusesse. Ankeet on koostatud nii eesti kui ka vene keeles, koostamisel on kasutatud U. Uulimaa 2000.a. kirjutatud lõputööd.

3.2.2 Valim

Sihtgrupi moodustasid käesolevas uurimuses kõik eakad, üle 55 a. vanused süüdimõistetud isikud Eesti vanglates, keda anketeerimise hetkeks oli viies vanglas kokku 115 kinnipeetavat: Murru Vanglas 84, Tartu Vanglas 11, Viru Vanglas 3, Tallinna Vanglas (sh. TVH) 9 ja Harku Vanglas 8 kinnipeetavat (vt. ka Joonis 3). Rahvuse järgi jagunesid eakad kinnipeetavad järgnevalt: eestlasi 40 (49 %), venelasi 31 (38%) ja muude rahvuste esindajaid (poola, ukraina, valgevene, soome, mustlas-, juudi rahvusest) 11 kinnipeetavat 13%. Esmakordselt karistatuid oli 32 ja korduvkaristusega 45 kinnipeetavat, 5 kinnipeetavat jätsid küsimusele vastamata.

Joonis 3. Eakad süüdimõistetud vanuse järgi seisuga 01.02.2009.a. Allikas: VangiS.

Enamus, 61% Eesti eakatest süüdimõistetutest, oli vanuses 55-59 a., 25% oli vanuses 60-64a., 11% oli vanuses 65-70 a. ja 3% vanuseklassis 71 ja üle selle. Pensioniealisi oli üldarvust (116) 39 kinnipeetavat. Kuriteoliikide järgi jagunesid eakad kinnipeetavad järgmiselt: protsentuaalselt kõige suuremaks grupiks (67%) olid vägivallakuriteo toime pannud kinnipeetavad (55 isikut), järgnesid vastavalt varavastased kuriteod – (13%; 11 isikut), narkokuriteod (5%; neli isikut), liikluskuriteod (4%; kolm isikut) ja muud kuriteod (4%; kolm isikut), 7% (6 inimest) jätsid küsimusele vastamata. Perekonnaseisu järgi jagunemist eakate kinnipeetavate puhul näitlikustab Tabel 1, mille järgi 34% eakatest olid lahutatud, 23% vallalised, 23% abielus, 10% lehestunud, 9% vabaabielus ja 1% oli jätnud küsimusele vastamata.

Tabel 1. Eakad kinnipeetavad perekonnaseisu järgi

Perekonnaseis	Kinnipeetavate arv	%
abielus	19	23
vabaabielus	7	9
lahutatud	28	34
vallaline	19	23
lesk	8	10
andmed puuduvad	1	1

N=82

3.2.3. Protsess

Uurimus on kooskõlastatud moel läbiviidud kõigis 2009.a. tegutsevates Eesti vanglates so. Murru Vangla, Tartu Vangla, Viru Vangla, Harku Vangla ja Tallinna Vangla (sh. Tallinna Vangla Haigla). Eakad kinnipeetavad paiknesid kõigis asutustes vastavalt võimalustele, vanus ei ole kinnipeetava paigutusel määravaks elemendiks. Üheski vanglas ei ole eraldi osakondi eakatele kinnipeetavatele, kuigi Tartu ja Viru vanglates on olemas invakambrid erivajadustega kinnipeetavate majutamiseks. Invakamber on suurem tavalisest kambrist ja ka kambrüks on laiem tavakambri omast, võimaldamaks manööverdumist ratastooliga. Sisustus on kohandatud võimaldamaks erivajadustega isikutel kergemini toime tulla.

Uurimus viidi läbi järgmisel viisil. Vastavalt võimalustele kinnipeetavad kas toimetati ankeedi täitmiseks sobivaimasse ettenähtud ruumi või toimetati autor ankeedi isiklikult

kinnipeetavatele kambrisse kätte. Samuti kasutas autor paaril korral ka abimeeskonda, kes täidetud ankeedid hiljem edastas. Kõigil juhtudel selgitati kinnipeetavatele, et ankeedi täitmine on vabatahtlik ja anonüümne. Neile kinnipeetavatele, kel oli raskusi lugemisega, loeti küsimused ette ning täideti nende eest ankeet, seejuures kujunesid välja juba struktureeritud intervjuud. Erilist vastupanu uurimusele ei täheldatud - ankeeti täitmast keeldus kokku 12 ja ei tagastanud 7 kinnipeetavat, kaheksa kinnipeetavat olid hõivatud tööülesannete täitmisega, mida ei olnud võimalik katkestada, kaks kinnipeetavat viibis etapis, vaid kahele kinnipeetavale ei saanud julgeolekukaalutlustel ankeeti esitada ning kaks ei olnud võimelised ankeedist aru saama ega seda täitma. Läbi viidi 73 ankeetküsitlust ning üheksa struktureerimata intervjuud, mille põhjal täideti ankeedid. Seejuures peab välja tooma, et ankeetide täitmine oli mõningal määral ebaühtlane – üldine tendents oli, et kinnipeetavad ei olnud osade küsimuste mõttest täielikult aru saanud noppides välja vaid ennast rohkem puudutava. Samuti ei oldud eriti alati vastama avatud küsimustele, kus oli vaja oma valikut põhjendada. Kokku kogunes 82 kasutuskõlblikku ankeeti.

3.3. Tulemused ja analüüs

Ankeedi ülesehitusest tulenevalt kasutas autor andmete analüüsis nii kvalitatiivseid kui ka kvantitatiivseid meetodeid nagu vastuste sisu ja esinemissageduse analüüsi. Tulemused on esitatud valdavalt vastuste esinemissageduse ning protsentanalüüsi näol. Näitlikustamise otstarbel on kasutatud nii tabeleid kui ka jooniseid.

Ankeedi esimene küsimusteblokk oli mõeldud uuringu valimi kirjeldamiseks ning selle tulemused on välja toodud ülalpool (ptk 3.2.2). Küsimustiku teine blokk on ankeedi kõige mahukam osa puudutades kinnipeetavate vanglaeluga kohanemise ja toimetuleku erinevaid valdkondi. Kinnipeetavaid kõige igapäevasemalt puudutavaks valdkonnaks on nende hõivatus. Üks osa ankeedi teisest küsimusteblokist on pühendatud karistusaja möödasaatmist täitvatele tegevustele vanglas, eesmärgiga uurida milliseid vangla poolt pakutavaid resotsialiseerivaid võimalusi eakate poolt kasutatakse ja mida nad sooviks kasutada. Teise küsimustebloki juhatavad sisse küsimused eakate kinnipeetavate hõivatuse kohta tööga. Töötamine on ühiskonnas põhiline toimetulekufaktor ning töötamine vanglas on kinnipeetavale resotsialiseerumisel suureks abiks. Tabel 2 selgitab eakate kinnipeetavate hõivatust tööga.

Tabel 2. Eakate kinnipeetavate hõivatus tööga

	Tallinn + TVH	Viru	Tartu	Murru	Harku	kokku
jah, pidevalt	4		1	30	2	37
jah, aeg-ajalt	1			5	1	7
ei	2	2	4	28	1	37
andmed puuduvad				1		1

N=82; TVH =Tallinna Vangla Haigla

Valim jagunes töötamise seisukohalt peaaegu pooleks, selles oli nii töötavaid kui ka mittetöötavaid eakaid kinnipeetavaid vanglate lõikes kokku 37 inimest. Aeg-ajalt oli tööga hõivatud veel seitse kinnipeetavat ning ainult üks kinnipeetav oli jätnud küsimusele vastamata. Seega saab öelda, et 53,7% kogu valimist eakate kinnipeetavate hulgast oli tööga hõivatud. Võrdluseks saab tuua vastava näidu kõigi kinnipeetavate isikute kohta 2007.a. Eesti vanglates kokku, kus töötavad kinnipeetavad moodustasid vaid 31,9%, sealhulgas ka eakad (Eesti vanglasüsteemi aastaraamat 2007). Sellest saab järeldada, et eakad kinnipeetavad on resotsialiseerumisele altimad, kui teiste vanuseklasside kinnipeetavad. Samuti võib teatud mõju siinjuures avaldada vastavate erialaliste oskuste olemine, kuid ka vanglasüsteemi võimalused kinnipeetavate kindlustamisel tööga. Põhiliselt leidsid kinnipeetavad rakendust oskustöödel, nagu metalli- ja puidutööd, elektriku, keevitaja, treiali erialal, samuti vanglasisestel majandustöödel sööklas, pesulaos, koristajana, katlamajas jm).

Küsimusele juba töötavatele kinnipeetavatele, et kas nad sooviksid võimaluse korral ka rohkem tööd teha, reageeris 65,9% neist positiivselt. Samuti vastas sarnaselt valimi hulgast ka 46% mittetöötavatest eakatest, mis näitab võrdlemisi suurt töösoovi eakate hulgas. Tööga mittehõivatutest ei soovinud töötada vaid kuus kinnipeetavat ning neli ei osanud seisukohta võtta. Töösoovi põhjendusteks toodi kõige sagedamini töötavate kinnipeetavate hulgas aja kiiremat kulgu (23 korral), soovi koguda raha vabanemise jaoks (20 korral), teenida lisaraha (14 korral) ning soovi toetada peret (11 korral). Mittetöötavate kinnipeetavate puhul olid samad põhjendused vastavalt seitsmel, kümnel, üheksal ja seitsmel korral, millest nähtub, et prevalveeris materiaalne külg.

Vabaajalistest tegevuste analüüsimisel selgus, et raamatukogu teenuseid kasutavad enamus, so. 78% eakatest kinnipeetavatest, sellest 43% (35 inimest) kasutavad seda

pidevalt ning 35% (29 inimest) aeg-ajalt. Teenuse kasutamisest ei olnud huvitatud 21% (17 inimest) ja 1% (üks isik) jättis küsimusele vastamata. Põhilise negatiivse argumendina toodi välja halba valikut - 11 korral. Raamatukogu külastamise poolt toodi välja, et see on „hea võimalus ajaviiteks” ning „raamatud annavad seda, mida ei suuda anda ei TV ega raadio”, „lugeda on vaja ka vanglas”. Tartu ja Harku vanglate raamatukogu kasutasid kõik seal viibivad eakad kinnipeetavad pidevalt, ja üldiselt oldi tingimuste ja valikuga rahul, vaid 1 kp mainis mitteküllaldast valikut. Samas, Murru Vanglas, kus aga asuvad enamus eakatest kinnipeetavatest, ei olnud valikuga rahul seise kinnipeetavat ning toodi välja veel ka järgmisi põhjuseid: kättesaadavus vilets (2), halba nägemist ja prillide puudumist kurtis kaks ning viletsat valgustust üks kinnipeetav.

Teoorias kajastust leidnud institutsiooniline mõtlematus eakate kinnipeetavate suhtes (ülalpool ptk 2.6.1.) ilmneb teatud kujul ka Eesti vanglasüsteemis. Eestis viiakse käesoleval ajal läbi vanglasüsteemi reformi eesmärgiga asendada ajast ja arust ühiselamu-tüüpi vanglad uute euronõuetele vastavate vanglatega, käigus on juba Tartu ja Viru vangla. Reformi kaugeleulatavam eesmärk on vähendada süüdimõistetute arvu Eestis ning pärast selle saavutamist sulgeda ka selleks ajaks viimane ühiselamu-tüüpi vangla, Murru Vangla. Seni aga on just Murru Vangla see koht, kuhu kontsentreerub põhiline hulk eakaid kinnipeetavaid Eestis ning selle olmetingimused on eakatele kinnipeetavatele probleemiks. Üks faktor, mis seejuures institutsioonilist mõtlematust ilmekalt välja toob on jalutuskäikude läbiviimine kinnipeetavatele.

Jalutuskäikudest osavõtu vastavad näitajad käesoleva uurimuse valimi hulgast on järgmised: pidevalt käib jalutamas 38% eakatest (31 kinnipeetavat), peaaegu samapalju, 39% (32), käib jalutamas aeg-ajalt ning 23% (29) jalutuskäikudest osa ei võta. Enamus vastanutest märkis ankeedis lihtsalt kas ta käib jalutamas või mitte. Kuid mõned põhjendused oma eluviisi kohta tulid nii jalutuskäigust osavõtjatelt kui ka hoidujatelt. Jalutamise pooldajad hoolitsesid sellega oma tervise eest, tunnistades liikumise tervisele kasuliku olevat. Jalutuskäikudest hoidumisel oli peamiseks põhjuseks aga samuti vilets tervis, samuti ilmastikutingimused, kurdeti külmakartust. Murru Vanglas, kus on kõige viletsamad olmetingimused, toodi seda ka välja, märkides kitsaid koridoreid ja halbu treppe. Seejuures on ka oluliseks faktoriks jälle tervislik seisukord, sest mitmed mainisid haigeid jalgu. Veel toodi põhjuseks pinkide puudumine jalutusboksides. Samuti oli üks loomulik põhjus jalutuskäikudest mitteosalemisel kinnipeetavate hõivatus tööga, kusjuures töö

iseloomu tõttu ei jää neil liikumisvajadus täitmata (kaheksa isikut). Küsimuse jalutuskäikudest osavõtu kohta paigutas autor ankeedis tervisliku seisukorra küsimustebloki asemel kinnipeetavate hõivatuse taseme juurde selleks, et selgitada kas on eakaid kinnipeetavaid, kes end isoleerivad ning võimalikest positiivsetest tegevustest eemale hoiduvad. Käesoleva valimi hulgas oli selliseid kinnipeetavaid siinjuures 9,6% (11 isikut).

Et uurida, milliste resotsialiseerivate tegevustega on täidetud eakate kinnipeetavate päev vanglas ning milliste tegevustega ja mil määral nad sooviksid tegeleda, sai ankeeti lisatud küsimus tabeli vormis, mis loetleb hulga resotsialiseerivaid tegevusvõimalusi. Tegevused ja vastused on välja toodud tabelis 3.

Tabel 3. Eakate kinnipeetavate hõivatuse tase

	Oluliselt rohkem aega	Rohkem aega	Jätaksin (ajahulga) samaks	Ei oska öelda	Oluliselt vähem aega	Vähem aega
Töötamine	16	15	11	4		1
Liikumine, jalutamine	16	14	17	7		1
Sportimine	9	10	5	12		2
Keeleõpe	9	3	2	18	1	1
Õppimine	11	2	2	15		1
TV vaatamine	18	11	16	4	3	
Raadio kuulamine	19	12	19		2	
Käsitööga tegelemine	6		4	19		1
Kirjade kirjutamine	4	3	19	10	2	1
Suhtlemine kaaslastega	5	2	15	6	4	5
Omaette olemine	11	6	13	4	1	2
Raamatute lugemine	21	14	16	4	2	1
Ajalehtede/ajakirjade lugemine	19	14	14	5		2
Joonistamine, maalimine	3	1	1	14		4

N=82

Üldiselt oli tabeli täitmine väga hajuv, on ka teineteisele vasturääkivaid vastuseid ning on näha, et selle ala uurimisel oleks intervjuu läbiviimine tunduvalt otstarbekam olnud. Mõnedest intervjuudest mis läbi viidud sai, selgus ka mõningaid asjaolusid, miks kaheldi vastuste vahel. Näiteks heameelega vaataks rohkem televiisorit, kuid telekanalite arv on

väike ja ei rahulda, ajakirju liigub vähe. Samuti ilmnes, et tabelis oleks ka võinud olla veerg "ei tegele", milline puudus tekitas nõutust. Tulemusi analüüsid selgub, et põhiliselt oldi huvitatud ajaviitmist kergendavatest tegevustest, nagu TV vaatamine, raadio kuulamine. Tähtsaks peeti töötamist, ning sooviti sellega hõivatud olla. Enamus vastanuist pooldas rohkem omaette olemist ja vähem kaaslastega suhtlemist, kuigi oli ka suhtlemisalte kinnipeetavaid. Muudest huvialadest soovisid kinnipeetavad rohkem tegeleda usulise tegevusega (1), pillimänguga (1), eneseharimisega (1) ja konstrueerimisega(1).

Küsimused vanglavälise suhtlemise kohta olid ankeeti lisatud eesmärgiga välja selgitada, kuivõrd on eakad kinnipeetavad vanglas väljaspool müüre asuva ühiskonnaga seotud. Vastuste esinemissagedus on esitatud tabelis 4.

Tabel 4. Eakate kinnipeetavate vanglavälised suhted

	Väga head	Head	Kuidas kunagi	Halvad	Me ei suhtle
Vanad sõbrad	7	26	5		17
Abikaasa	10	12	2	1	29
Lapsed	15	15	3	1	28
Täitmata	4				

N=78

Tabelis esitatud arvud on suhtelised, kuna ankeetide täitmisel ilmnes lahknevus küsimusest arusaamisel. Osad kinnipeetavatest ei hinnanud kõikide suhete olemasolu, vaid märkisid ainult neid, kellega neil endil sidemed olid. Siiski saab välja tuua, et enamusel kinnipeetavatest siiski olid olemas mingisugusedki sidemed välismaailmaga. Seda siis, kas osaliselt säilinud peresidemete näol, laste või ainult abikaasaga jne. Välja koorusid siiski ka mõningad põhjendused sidemete puudumise kohta ning need on esitatud lisas 3. Täielikult puudusid suhted üheksal kinnipeetaval, kellest enamusel lihtsalt ei olnud enam kedagi ning kolm kinnipeetavat olid täielikult välismaailmaga sideme kaotanud ega teadnud lähedaste asukohtagi. Mitmed tunnistasid, et pere või sõbrad on küll olemas väljaspool, kuid nad elavad oma elu ning suhetest vangiga huvitatud ei ole. Esines ka vastupidine juhtum, kus pikaajalise karistusega (eluaegne) kinnipeetav oli ise ennast lähedastest ära lõiganud kirjeldades lähedaste olemasolu raskendava faktorina toimetuleku juures - „raskem olla, liigseid pole kedagi vaja, parem olla omaette” (ülalpool ptk 2.4.1.).

Tabel 5. Vanglaväliste suhete mõju kinnipeetavatele

kergendavad	28	annab elule mõtte kaob stress ja enesetunne paraneb kardinaalselt psühholoogiliselt tervendav toime kergendavad, sest tean et väljas mind oodatakse (2) saab teateid kodukandist hoian ja hindan väga, annab lootust toetavad ja kergendavad, mõjuvad positiivselt omad on ikka oma hea on kirja lugeda ja kõigega kursis olla
raskendavad	8	raskem olla, liigseid pole kedagi vaja, parem olla omaette raskendavad sest tahaks neid aidata aga ei saa ei usalda kedagi, kokkusaamised oleksid piinavad olen ise toime tulnud
muu	1	pole mõtet suhelda
	4	nii ja naa, tuju parem kui kirja saad, kuid parem kui ei näe
	2	vahet pole
	1	ei saa kergendada ega raskendada, inimene peab vanglas ise endaga hakkama saama
	1	ei oma erilist tähtsust
ei oska öelda	10	
täitmata	27	

N=82

Tabel 5 illustreerib kinnipeetavate hinnangut küsimusele, kas vanglavälised suhted nende arvates kergendavad või raskendavad nende toimetulekut vanglas, ning toob ära ka nende vastavad omasõnalised põhjendused. Selles osas on ankeet täidetud väga ebahühtlaselt ning täiesti täitmata on jäetud lausa 27 juhul ja arvamust avaldada ei osatud kümnel juhul. Vastanutest enamus siiski oli arvamusel, et suhetel lähedaste ja/või sõpradega on positiivne mõju olles mõnele elu mõtteks ning andes lootust. Mõned vastanutest tõid välja, et suhetel on kahepoolne mõju – nii kergendav kui ka raskendav, kusjuures lähikontakti mõju hinnati vanglas toimetulekut silmas pidades enda jaoks raskendavaks faktoriks selle kaugeleulatuva mõju tõttu. Suhtlusvahenditest olid ülekaalus kinnipeetavatele kõige kättesaadavamad variandid s.o. kirjavahetus (märgitud 50 korral) ja telefon (47 korral), kokkusaamisi toimus juba tunduvalt vähem - lühiajalisi kokkusaamisi mainis vaid 17 ja pikaajalisi kokkusaamisi kuus kinnipeetavat.

Vanglasiseste suhete kohta võib öelda, et sarnaselt teooriale leidis kinnitust asjaolu, et suhted kinnipeetavate vahel on pinnapealsed ning sügavaid sõprussidemeid leiab harva: 82% (67 vastanut) kinnitas teooriat ning vaid 18 % (15 vastanut) leidis vanglas sõpru.

Küsimusele vanglasiseste suhete mõjust kinnipeetava toimetulekule vanglas jättis suur hulk valimist (30) vastamata ning vastanute poolt ja vastu arvamused jagunesid peaaegu pooleks: 16 kinnipeetavat avaldas arvamust, et vanglasisesed suhted kergendavad elu vanglas, 17 kinnipeetavat oli vastupidisel arvamusel, kuus kinnipeetavat arvasid et on nii positiivset kui ka negatiivset. Tabelis 6 on välja toodud kinnipeetavate poolsed ilmekad arvamused mõlema positsiooni suhtes.

Tabel 6 Vanglasiseste suhete mõju toimetulekule vanglas, kinnipeetavate arvamused

Kergendavad	Raskendavad
positiivsed suhted kergendavad (7) seltsis segasem	vangla sõbrad kaugele ei vii vanglas kellelki abi otsimine tasub end kurjasti kätte
omaette on raskem kergendavad, sest hea läbisaamine on hea suhtluse alus	kergendavad ainult suhted Jumalaga olen suhtlemisest irdunud
vahest on suitsu peale tuld vaja, kui saab siis kergendavad	põlvkondade konflikt, iseloomude erinevus tekitavad probleeme inimesed on erinevad, seetõttu olen pidevas pinges kõigil oma probleemid, aga mulle piisab omadestki saan ise hakkama (2)

Järgneva ankeetküsimustiku osa juures tuleb välja huvitav lahknevus uurimuse teoreetilises osas kirjeldatud Canadas 1988.a. läbi viidud uurimuse tulemustega (ülalpool ptk 2.6.1.). Selle järgi ei pooldanud sealsed eakad eraldatust noorematest vangidest, hoolimata vanuselistest erinevustest. Käesolev uurimus näitab aga, et 71% (58) Eesti eakatest kinnipeetavatest soovis omada endavanuseid kambrikaaslasid. Väiksem grupp, 12% (10) oli kardinaalselt vastupidisel arvamusel, soovides nooremaid kaaslasid. Samuti oli antud küsimuses 14,6% erapooletuid (12), vastamata jättis kaks isikut (2,4%). Põhimõttelist rolli omavanuste kambrikaaslaste eelistuses mängib põlvkondade vahel valitsev kuristik, millest on tingitud nii arvamuste kui ka käitumise erisused. Tabelis 7 on esitatud kinnipeetavate poolt väljendatud arvamusi, millest osad toetavad ka teoorias välja toodut - näiteks noorte seltskonna tervistav ja noorendav mõju eakatele (ülalpool ptk 2.4.1.). See on ilmekas näide asjaolust, et eakate problemaatika on sarnane igal pool, olenemata kontinendist, kuid mõju võib avaldada näiteks rahvuslik kuuluvus. Samuti saab ka siin välja tuua vanglasiseste

suhete pinnapealsuse ja vastastikust kasu arvestava iseloomu („vähe nooremaid, on rohkem arvestatavad”, „vahest on suitsu peale tuld vaja, kui saab siis kergendavad”).

Tabel 7 Kambrikaaslaste eelistatus eakate kinnipeetavate poolt, kinnipeetavate avamused

nooremaid	endavanuseid
vähe nooremaid, on rohkem arvestatavad	olen liiga vana, et nendega koos olla
minuvanused on kõik juba vanaätid, olen alati noorematega läbi käinud nooremaid, sest tänapäev on noorte teha	ei sallita siin teiste vangide poolt enam vanu, see on kõige tähtsam, vanad peavad olema noortest eraldi suhelda kergem (2)
noored toovad eluvaimu sisse, tervisele ja kõrvale hea	endavanustega on ka millestki rääkida (3)
asi pole vanuses vaid intellektis (2)	ühised huvid (2)
suudan mõjutada nooremaid positiivses suunas	mõttekäik samalaadne (3)
	rohkem maailmas koos elatud noored on liiga lärmakad ja rahutud endavanustega on rahulikum (5)

Ühena vanuse järgi eraldatud vanglate või ka osakondade loomise poolt-argumentidest töid Kerbs ja Jolley (2009) välja turvalisema keskkonna eakatele vangidele kaasvangide vägivalda suhtes (üalpool ptk 2.6.1). Käesolev uurimus näitas, et vägivald nooremate kinnipeetavate poolt kinnitust ei leidnud: eakad küll soovisid enamuses endavanuste seltskonda, kuid seda põhiliselt omavanuste sarnase mõttemaailma kui vägivaldsuse tõttu (üalpool tabel 7). Samuti kinnitas valdav osa (77%) eakatest, et neil ei ole probleeme nooremate kaasvangidega. Probleemide olemasolu tunnistas vastavalt 23% eakatest, kuid nende iseloom ei põhinenud vägivallal vaid esitatud põhjenduste alusel otsustades põlvkondade vahelistel erinevustel („põlvkondade konflikt, täiesti eri arusaamised samadest asjadest, siit kokkusobimatus”, „palju harimatuid, ennasttäis noori, kellele on võimatu midagi selgitada”, kui nad ei karjaks ja kätega ei vehiks nagu kurdid”). Päril olematu problemaatika siiski ei ole, mõned kommentaaridest näitavad selle allhoovuseid: „eks siin teab igaüks oma seisukohta, vangla koridorid on kitsad("kõrvad seintel")”, „võitlus liidripositsiooni pärast” („борьба за лидерство”), „ei suuda kannatada vandumist ja tantsida teiste pilli järgi”.

Suhteid kambrikaaslastega ehk siis vanglasisest suhtlemist iseloomustab valdav enamus (~70%) eakatest positiivselt saades enamusega hästi läbi, kuid väksem grupp (12 isikut)

vastas, et nad ei suhtle kellegagi, vaid hoiavad omaette („viin oma suhtlemise miinimumini”, „püüan järgida üldkasutatavaid norme, kellelegi ennast peale ei suru ja ei armasta, kui mulle hinge poetakse” („стараясь соблюдать общепринятые нормы быта, никому себя не навязываю и не люблю когда мне лезут в душу”). Omaettehoidmine on rahvusvahelises uuringus tõestust leidnud teooria kohaselt (käesolev töö ptk 2.4.5.) üks eakaid kinnipeetavaid iseloomustav toimetulekumeetod vanglas, kus eakad kasutavad probleemide vältimiseks niiöelda hoidumise tehnikat – hoidutakse suhtlemisest, viibitakse rohkem kambris ega võeta osa tegevustest. Teooria leiab siinkohal ka käesolevas uurimusest kinnitust. Vaenulikuna ning vägivaldsena iseloomustas suhteid vaid neli inimest ning siinkohal leiab käesoleva uurimuse raames kinnitust ka eakaid kinnipeetavaid üldiselt iseloomustav tegur - eakad on suhteliselt rahulik kinnipeetavate grupp.

Küsimuse selgitamiseks suhtumist vanglast vabanemisse lisas autor ankeeti muidu igati loomulikuna tunduva eelduse põhjal, et vanglast vabanemine on vangiga ootuste tipp. Kirjanduslike allikate põhjal ilmsel aga eakate kinnipeetavate puhul vastupidine efekt, kus kinnipeetav vanglast vabaneda ei tahagi, vaid on vangla oma koduks tunnistanud (ülalpool ptk 2.5.3). Vastuseid sellele küsimusele illustreerib lisa 4 toodud tabel koos eakate kinnipeetavate omakäeliste vastustega. Vastavalt üldlevinud arvamusele vanglast vabanemisest vastas ka enamuse käesoleva uuringu valimi moodustanud eakatest kinnipeetavatest (61), et ei jõua vabanemist ära oodata, vabanemist ootasid, kuid samas ka kartsid 11 kinnipeetavat, ühel kinnipeetaval oli pragmaatiline hoiak – „tean et pean oma karistuse kandma”. Ülejäänud üheksa kinnipeetavat aga andsid kinnitust ülalmainitud teooriale: viis kinnipeetavat vastas, et ei oota vanglast vabanemist, kolm tunnistas vangla oma koduks ja üks kartis vabanemist, seda küll põhjendamata. „Vabanemise ajaks olen juba nii vana, et ei tahagi ära minna”, „ei mõtle vabanemise peale, võtan vanglat ainuvõimalikuna, nii on kergem”, „vangla on minu kodu, oleks vaja ainult paarinädalane paus vahepeal” – need on mõned mainitud põhjustest.

Selgitamiseks, mis on abiks toimetulekul vanglaeluga kõrgemas eas kinnipeetavatel, oli ankeedis küsimus sellekohane küsimus valikvastustega, milledest igapäev oli kasulikuks peetud ning kinnipeetavate poolt ka mõningaid variante juurde lisatud (lisa 5). Kõige sagedamini mainituks (33 korda) osutus tööga hõivatuks olemine, mis aitab ajal kiiremini edasi minna – „raha ja võimalus unustada”. Järgnesid varasem sõjaväekogemus (28) – „sõjaväes harjunud distsipliiniga”, perekonna toetus (25), eelnev vanglakogemus (21) –

„vanglakogemus kasvatab”, kindlad põhimõtted/harjumused (17) – „ära usu, ära karda, ära palu! (“не верь, не бойся, не проси!”), sotsiaalprogrammide abi (8) ja perekonna toetusele vastupidiselt lähedastest lahtiütlemine (3) – „parem on kui väljaspool pole ühtki "magnetit", mis tõmbaks; põhimõtteks võiks olla "lõuad pidada jne...”. Muudest välja toodud toimetulekutehnikatest võib veel välja tuua: „aastatega kogutud elutarkus. Kui me ei saa asjaolusid mõjutada, siis peab neid võtma nagu nad on ja püüda neist enda jaoks maksimaalset kasu”, „hoida oma mõtted siinsest elust eemal ja mõelda vabadusele”, „inimene peab uskuma, lootma, et kõik saab veel hästi olema”.

Suurimaks stressi tekitavaks faktoriks eakate kinnipeetavate vangistuse juures oli, nagu ka teooria põhjal (käesolev töö ptk 2.4.1.) eeldada võis, tervislik seisukord. Seda mainiti ankeedi täitmisel lausa 38 korral (lisa 6), sellele järgnes sageduse järgi privaatsuse puudumine (20 korral), ametnike hoolimatu suhtumine (16 korral), omavanuste seltskonna puudumine (12 korral), kõrge müra tase (kaheksal korral) ja vägivaldsus nooremate kambrikaaslaste poolt (neljal korral). Lisaks valikvastustena antud variantidele mainiti muretsemise põhjusena veel näiteks viletsaid elutingimusi (kaks korda), muretsemist kodus toimuva pärast (1) ning elu pärast vanglast vabanemist (1), ärritava faktorina toodi välja kambrikaaslastega rahulolematust („vanglakaaslane ajab ühte joru, suitsetajad; esmakordne viriseb”).

Kolmanda küsimustebloki ankeedis moodustasid tervisliku seisundiga seonduvad küsimused, eesmärgiga uurida potentsiaalse stressifaktori tõsiduse määra, kinnipeetavate suhtumist oma tervisesse ning vangla poolt pakutavasse tervishoiuteenusesse. Nagu ka juba ülalpool selgus oli tervislik seisund eakatele kinnipeetavatele tõepoolest kõige suuremaks stressifaktoriks. Täpsemal uurimisel tunnistas oma tervisliku seisundi positiivseks aga 53 kinnipeetavat (64,6%), sellest väga heaks viis (6,1%), heaks 18 (22%) ja rahuldavaks 30 (36,6%). Negatiivselt hindas oma tervist 23 eakat (28%), millest halvaks 21 (25,6%) ja väga halvaks kaks kinnipeetavat (2,4%). Vastamata jättis küsimusele kuus kinnipeetavat (7,4%).

Küsimus krooniliste haiguste kohta oli esitatud sihiga selgitada potentsiaalselt suurt kuluartiklit, kuna teoorias ilmnes rahvusvaheliste uuringute põhjal, et eakamate kinnipeetavate ülalpidamine on keskmiselt ligikaudu kolm korda kulukam ning krooniliste haiguste ravi on seda eriti. Krooniliste haiguste olemasolu konstanteeris endal 35 (42,7%)

kinnipeetavat 82 eakast, kusjuures üheksa (11%) oli jätnud vastamata. Kuigi ankeedis ei olnud uuritud, milliseid haigusi anketeeritavad põevad, sellegipoolest toodi välja mitmeid põhilisi just eakaid puudutavaid haiguste gruppe: kõrge vererõhk, seljavalu, liigestehaigused, varasemate traumade tagajärjed jne. Põhjapanevaid järeldusi selles punktis teha ei saa, kuid võib eeldada, et teooria vastab tõele. Meditsiinilist abi soovisid eakad järgmistel põhjustel: enamus - 28 (34,2%) märkis põhjusena hambaravi, peaaegu sama palju , 26 (31,7%), vajab abi krooniliste haiguste tõttu, seejärel jällegi peaaegu võrdsetena mainiti külmetushaiguste ja muude kergemate haiguste ravi soovi – 14 (17,1%) ning lahti tõlgendamata muude haiguste ravisoovi märkis 13 (15,9%) kinnipeetavat. Vaid 11 (13,4%) kinnipeetavat kogu valimist vastas, et nad arstiabi üldse ei vaja, vastamata jättis viis kinnipeetavat (6,1%). Arstiabi vajaduse sagedusena märkisid enamus vastanutest korra kuus (25) või korra nädalas (12), üleüldse ei tunne arstiabi järele vajadust 12 eakat ning vaid korra paar aastas viis kinnipeetavat, samas igapäevast vajadust tundis kuus kinnipeetavat. Ankeedist selgus, et enamus neist, kes arstiabi järele vajadust tunnevad (39), pöörduvad seda ka otsima. Samas aga 28 vastanust märkis, et jätavad asja saatuse hooleks. Põhjendused arstiabi poole mitte pöördumiseks jagunesid enam-vähem võrdse esinemissagedusega põhiliselt kolme gruppi: arstiabi saamine võtab väga palju aega („pole aega, kui saab abi, on haigus möödas”, „ei taha, järjekorrad on pikad”), vastavate ravimite puudumine („pole võimalust, ravimid praktiliselt puuduvad”) ning ka tavaelus sageli esinev viivitamine lootuses, et vajadus kaob („loodan, et läheb üle”, „iga tühise asja pärast ei vaja abi”). Meditsiinilise abi kättesaadavust hindas siiski positiivses võtmes 59,8% (49) vastanutest (väga hea – 3, hea – 15, rahuldav – 31), negatiivselt 28% (23) vastanuist (mitterahuldav – 22, olematu – 1) ning 12,2% (10) ei avaldanud arvamust. Ravi efektiivsust hinnati põhimõtteliselt sama protsentuaalsusega.

KOKKUVÕTE

Käesoleva lõputöö eesmärgiks oli uurida eakate kinnipeetavate, kui vangipopulatsiooni vähemusgrupiga, vangistuse kestel tekkivaid probleeme. Samuti uuriti, kuivõrd aktuaalne on Eesti tingimustes rahvusvaheliselt teravnendunud problemaatika vangipopulatsiooni vananemisel, ning, kas Eesti on valmis selliste probleemide võimalikuks lahendamiseks. Lõputöös käsitleti kinnipeetavate psüühikat mõjutavaid faktoreid püüdes uuringuga välja tuua just eakatele kinnipeetavatele toimetulekut mõjutavaid faktoreid. Lõputöö uurimisülesandeks oli seega eakate kinnipeetavate olukorra kaardistamine Eesti vanglasüsteemis ning uurimusküsimusteks vastavalt: 1) Millised on eakate kinnipeetavate toimetulekuprobleemid vanglas? 2) Milline on eakate kinnipeetavate olukord Eesti vanglasüsteemis?

Hetkel paigutatakse enamus eakaid süüdimõistetuid Murru ja Harku vanglasse, mis on vanad ühiselamutüüpi vanglad, ning olmetingimused viletsad, tekitades probleeme eakatele erinevates tegevustes osalemisel. Olukord on aga muutumas, käigus on vanglareform, mille käigus on juba avatud uued eurotingimustele vastavad Tartu ja Viru vanglad, kus on näiteks olemas ka erivajadustega kinnipeetavate majutamiseks mõeldud invakambrid. olemas ka ning plaanis ka samalaadne Tallinna Vangla. Reformi kaugemaks sihiks on kinnipeetavate arvu vähendamine, mis lubaks sulgeda ka praeguse, eakate vangide suurima kontsentratsiooniga Murru Vangla. Kuigi eakad iseenesest sihtgrupiks ei ole, ammutavad nad kasu üldisest vangipoliitika suunast.

Uuringu tulemusena saab välja tuua, et Eesti vanglates kriisisituatsiooni eakate kinnipeetavate suhtes ei ole, kuid see ei tähenda, et probleemi ei eksisteeri. Saab öelda, et eakate kinnipeetavate grupp on institutsioonilise mõtlematuse üks ilmekamaid näiteid, püsides nähtamatuna, kui ometigi oma probleemidega olemas olles. Vanglareformi praeguses staadiumis on eakad kannatajaks pooleks. Valitseb mõningal määral unikaalne situatsioon, kus ühes kõige halvemate olmetingimustega vanglas kannavad karistust enamus eakaid süüdimõistetuid. Tuleviku suund on küll Murru Vangla sulgeda, kuid see aeg veel silmapiiril ei terenda.

Eestis ilmneb eakate kinnipeetavate puhul samasugune muster toimetulekuprobleemides, millega maadeldakse ka rahvusvahelisel tasandil, kuigi seda tunduvalt vähendatud määras. Uurimusest selguvad samasugused tendentsid, sarnased on stressifaktorid ja toimetulekut raskendavad asjaolud, näiteks kartus vabanemise ees, kuni vangla oma koduks tunnistamiseni välja, lähedastest lahtiütlemine toimetuleku parandamiseks jne.

Paljudes riikides (USA, Canada, Inglismaa jt.) on eakate vangipopulatsiooni kasv tõusnud kriitiliseks probleemiks, kui puudub süstemaatiline planeering selle lahendamiseks. Eesti on selles suhtes edumeelsem, kuna rakendatakse kardinaalset, kaugeleulatuvat sihiga vanglareformi, mis eeldatavasti ka eakatele kinnipeetavatele kasu toob paremate resotsialiseerumistingimuste näol.

SUMMARY

This paper has 62 pages, which includes appendixes, seven tables and three diagrams. The paper is written in Estonian language. Literature includes 12 sources in Estonian language, 11 sources in English language and 1 source in Russian language, total 24 sources.

Ageing among prisoners population has become one of the most topical problem in the prisons all over the world. The aims of this study were to define daily problems of elderly prisoners, who are the minority group in the prisonpopulation; to find out how topical is the ageing issue among Estonian prisoners; if Estonian authorities are ready to deal with issues caused by ageing. The objects of this study were the elderly inmates of Estonian prisons. Inmates starting from age 55 were chosen into the sample. Study was carried out with different methods as questionnaires and interviews.

As a result of the study the ageing in general appears not to be as topical issue currently among Estonian prisoners. At the same time as other results of this survey show the elderly prisoners stand on so called blind alley because majority of them serve their sentence in the prison with worse household conditions as the result Estonian prison reform. On the other hand the aim of this reform in farther future is to reduce total number of inmates and establish new prison-system, which meets the requirements of European Union.

The results of this study show that comparing with younger age groups, elderly inmates experience different psychological factors, which have an influence on their coping abilities in the prison. Coping problems mentioned by elderly prisoners and listed herein gives a practical value to this paper. It helps to make elderly prisoners population more visible with their needs.

This study can be considered as unique and topical as there are no similar studies carried out among elderly inmates in Estonia. As suggestion can be considered and implemented, when designing a new prison in Tallinn, that it meets elderly inmates specific needs in general or if necessary by dedicating a separate building wing to elderly prisoners.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

* Aday, R. H. 2003. Aging prisoners: Crisis in American corrections. Westport, CT: Praeger.

Crawley, E. 2005. Surviving the prison experience? Imprisonment and elderly men. *Prison Service Journal*, 160, 3-8.

* Crawley, E. 2005. Institutional Thoughtlessness in Prisons and Its Impact on the Day-to-Day Lives of Elderly Men. *Journal of Contemporary Criminal Justice*.

* Edgar, K., & O'Donnell, I. 1998. Assault in prison: The victim's contribution. *British Journal of Criminology*, 38, 635-650.

Eesti vanglateenistus. 2009. Justiitsministeerium. <http://www.vangla.ee/> 06.04.2009.

Elenurm, T. & Kasmel, A. & Kidron, A. & Rüütel, E. & Teiverlaur, M. & Traat, U. (Koostajad). Stressi teejuht: Kuidas saada lahti liigsest pingest? 1994. Tallinn: Eesti Tervisekasvatuse Keskus.

Fry, D. 2005. Managing Older Prisoners at HMP Wymott. *Prison Service Journal*, 160, 11, 12.

Gallagher, E. M. 2001. Elders in prison: health and well-being of older inmates. Elsevier Science Inc. Artikkel on väljaotsitud andmebaasist Sciencedirect 13.01.2009.

Johnson, R. 1987. Hard Time: Understanding and Reforming the Prison. Monterey, California: Brooks/cole Publishing Company.

Kerbs, J. J. and Jolley J. M. 2009. A Commentary on Age Segregation for Older Prisoners: Philosophical and Pragmatic Considerations for Correctional Systems. *Criminal Justice Review*, 34, 119-139. Võetud Sage andmebaasidest 14.02.2009.

Kratcoski, P.C. 2000. Correctional Counseling and Treatment. Prospect Heights, Illinois: Waveland Press, Inc.

Крутов, Н. 1998. 1000+1 совет осужденному. Минск: Литература.

Laine, M. 1997. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Vantaa: Vammalan Kirjapaino OY.

* McCorkle, R. C. 1992. Personal precautions to violence in prison. *Criminal Justice and Behavior*, 19, 160-173.

New incarceration figures: thirty-three consecutive years of growth. 2006. The Sentencing Project.

http://www.sentencingproject.org/Admin/Documents/publications/inc_newfigures.pdf
10.02.2009.

Pollock, J. M. 2004. Prisons and prisons life: Costs and Consequences. Los Angeles, California: Roxbury Publishing Company.

*Price, M. 2005. Compassionate Release. In Mary Bosworth (ed.) Encyclopedia of Prisons and Correctional Facilities. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, 150-151.

Rafter, N. H. & Stanley, D. L. 1999. Prisons in America: A Reference Handbook. Santa Barbara, California: ABC-CLIO, Inc.

Ross, J. I. 2008. Special problems in Corrections. Upper Saddle River, New Jersey 07458: Pearson Prentice Hall.

Saarma, J. 1992. Vananemine ja psüühika. Tallinn: Valgus.

*Seymour, J. 1982. Environmental sanctuaries for susceptible prisoners. In Johnson, R., & Toch, h. (eds), The Pains of Imprisonment (Beverly Hills:Sage) 267-284.

Sootak, J. & Pikamäe, P. 2001. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo.

Tervis, töö- ja sotsiaalelu 2007. Sotsiaalministeerium.
http://www.sm.ee/fileadmin/meedia/Dokumendid/Sotsiaalvaldkond/kogumik/sotsiaalminis t_eetik_trykki_1_.pdf 16.02.2009.

Täitmisplaan. 25.03.2008. – RTL 2008, 29, 424, RTL 2009, 1,4.

Uulimaa, U. 2000. Vangla mõjust kinnipeetavale: resotsialiseerumistingimustest ja määrgistusest. Lõputöö. ERA.

VangiS. Vangistusregister: Justiitsministeerium. 01.02.09.

Vangistusseadus. 14.06.2000. – RT I 2000, 58, 376, RT I 2009, 15, 93.

Vanglasüsteemi aastaraamatud 2003-07. Justiitsministeerium. <http://www.vangla.ee/9779>
27.03.2009.

Wahidin, A. & Aday, R. 2005. The Needs of Older Men and Women in the Criminal Justice System. *Prison Service Journal*, 160, 13-22.

Wieczorek, T. 2007. Psühholoogia vanglaametnikele: Üldine vanglateenistus. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

* Williams, B. A., Lindquist, K., Sudore, R. L., Strupp, H. M., Willmott, D. J., & Walter, L. C. 2006. Being old and doing time: Functional impairment and adverse experiences of geriatric female prisoners. *Journal of the American Geriatrics Society*, 54, 702-707.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Eakad kinnipeetavad perekonnaseisu järgi	33
Tabel 2. Eakate kinnipeetavate hõivatus tööga	35
Tabel 3. Eakate kinnipeetavate hõivatus tase	37
Tabel 4. Eakate kinnipeetavate vanglavälised suhted	38
Tabel 5. Vanglaväliste suhete mõju kinnipeetavatele	38
Tabel 6. Vanglasiseste suhete mõju toimetulekule vanglas, kinnipeetavate arvamused	40
Tabel 7. Kambrikaaslaste eelistatus eakate kinnipeetavate poolt, kinnipeetavate avamused	41
Joonis 1. Süüdimõistetute vanus aastate lõikes; Allikas: autor Vanglasüsteemi aastaraamatute 2003-07 andmetel.	29
Joonis 2. Eakate kinni peetavate isikute arv vanglate lõikes seisuga 01.02.2009.a. Allikas: VangiS.	30
Joonis 3. Eakad süüdimõistetud vanuse järgi seisuga 01.02.2009.a. Allikas: VangiS.	32

LISA 1. Ankeetküsimustik kinnipeetavatele, eesti keeles

Olen Sisekaitseakadeemia üliõpilane Ülle Raag ja kirjutan lõputööd. Käesolev küsimustik on koostatud lõputöö raames läbiviidavaks toimetuleku-uuringuks. Seoses sellega palun Teie abi, täita see ankeet. Enne küsimustele vastamist lugege palun läbi vastavad sissejuhatavad pöördumised. Vastates küsimustele Te kas teete risti vastavasse lahtrisse või kirjutate vastused punktiirile. Küsin ka mõningaid andmeid Teie kohta. Kasutan neid ainult oma diplomitöös.

Kõigepealt mõned andmed Teie kohta (kirjutage punktiirile või märkige ristiga vastav kastike)

1) Teie vanus:

55 – 60 61 – 65 66 – 70 71 –

2) Sugu: mees naine

3) Olete kinnipidamisasutuses korda
(mitmendat?)

4) Olete mõistetud süüdi KarS §-de alusel, tähtajaga aastat kuud.

5) Praegusel hetkel olete kinnipidamisasutuses viibinud ning
Teil on vabanemiseni jäänud aega veel

6) Teie kodakondsus:

7) Teie rahvus:

8) Teie perekonnaseis:

abielus vabaabielus lahutatud vallaline lesk

Nüüd mõned küsimused Teie elu kohta kinnipidamisasutuses (kirjutage punktiirile või märkige ristiga vastav kastike).

1) Kas Te vanglas töötate?

jah, pidevalt jah, aeg-ajalt ei, ei tööta

2) Kui Te töötate, siis kellena? (Missugust tööd siin teete?)

.....
3) Siin kestab minu tööpäev tavaliselt tundi minutit.

4) Kas te sooviksite võimaluse korral vanglas rohkem tööd teha?

jah ei ei oska öelda

5) Kui Te sooviksite rohkem tööd teha, siis millistel põhjustel?

teenida lisaraha

koguda raha vabanemise jaoks

et aeg kiiremini läheks

et peret toetada

muu

6) Kas Te kasutate vangla raamatukogu teenuseid? Põhjendage valikut (halb valik, halb asukoht vm).

jah, pidevalt

jah, aeg-ajalt

ei, ei kasuta

7) Kas Te võtate osa igapäevastest jalutuskäikudest? Põhjendage valikut (nt. tervislikud põhjused, järsud trepid vm).

jah, pidevalt

jah, aeg-ajalt

ei

8) Allpool on loetletud rida tegevusi, millega on täidetud Teie päevad vanglas. Kindlasti on nimetatute seas selliseid, millega tegelemisele tahaksite pühendada rohkem/vähem aega, kui seda näeb ette sinne kord. Millised oleksid Teie soovid ühe või teise tegevuse jaoks ettenähtud aja suurendamiseks/vähendamiseks. Tehke ristid tabeli vastavasse lahtrisse.

	Oluliselt rohkem aega	Rohkem aega	Jätaksin (ajahulga) samaks	Ei oska öelda	Oluliselt vähem aega	Vähem aega
Töötamine						
Liikumine, jalutamine						
Sportimine						
Keeleõpe						
Õppimine						
TV vaatamine						
Raadio kuulamine						
Käsitööga tegelemine						
Kirjade kirjutamine						
Suhtlemine kaaslastega						
Omaette olemine						
Raamatute lugemine						
Ajalehtede/ajakirjade lugemine						
Joonistamine, maalimine						
Muu						

9) Kas Teie arvates vanglavälised suhted (perefond, sõbrad jne) kergendavad või raskendavad toimetulekut vanglas? Palun põhjendage.

10) Palun märkige ristiga vastavasse lahtrisse, millised on Teie suhted:

	Väga head	Head	Kuidas kunagi	Halvad	Me ei suhtle
Vanad sõbrad					
Abikaasa					
Lapsed					

Kui suhted puuduvad, siis miks.....

11) Kuidas suhtlete oma lähedastega ja kui sageli (märkige punktiirile).

kirj vahetus

- telefon
- lühiajalised kokkusaamised
- pikaajalised kokkusaamised
- väljasõidud

12) Kas Te olete leidnud vanglas sõpru? jah ei

13) Kas Teie arvates vanglasisesed suhted kergendavad või raskendavad toimetulekut vanglas? Palun põhjendage.

.....

.....

.....

14) Millised on Teie suhted kambrikaaslastega?

- saan kõigiga hästi läbi
- ei suhtle, hoian omaette
- vaenulikud
- vägivaldsed
- tulen toime ilma suuremate probleemideta
- muu

.....

.....

15) Millises vanuses kambrikaaslaste sooviksite? Põhjendage.

- endavanuseid nooremaid

.....

.....

.....

16) Kas Teil on olnud probleeme nooremate kaaskinnipeetavatega? Milliseid?

- jah ei

.....

.....

.....

17) Kuidas suhtute vanglast vabanemisse? Põhjendage.

- ei jõua ära oodata
- ootan, kuid samas kardan
- kardan
- ei oota üldse
- vangla on minu kodu

.....

.....

.....

18) Mis on Teile abiks toimetulekul vanglaeluga? Seletage palun põhjalikumalt.

- varasem sõjaväekogemus
- eelnev vanglakogemus
- perekonna toetus
- lähedastest lahtiütlemine

- kindlad põhimõtted/harjumused
- töötamine
- sotsiaalprogrammid
- muu

19) Mis valmistab Teile muret ja stressi elades vanglas?

- vägivaldsus nooremate kambrikaaslaste poolt
- kõrge müra tase
- privaatsuse puudumine
- omavanuste seltskonna puudumine
- ametnike hoolimatu suhtumine
- mure tervise pärast
- muu

Nüüd mõned küsimused Teie tervisega seonduvatest muredest (kirjutage punktiirile või märkige ristiga vastav kastike).

1) Milliseks hindate ise oma tervislikku seisundit?

- väga hea hea rahuldav halb väga halb

2) Kas te põete kroonilisi haigusi? jah ei

3) Millega seoses tunnete vajadust meditsiinilise abi järele?

- külmetushaigused jm kergemad haigused
- kroonilised haigused
- hambaravi
- muu

4) Kui tihti tunnete vajadust meditsiinilise abi järele? Kirjutage arvuliselt.

- korda päevas
- korda nädalas
- korda kuus

5) Kas pöördute alati vajaduse korral meditsiinilise abi järele? Kui ei, siis põhjendage miks. jah ei

6) Kuidas hindate meditsiinilise abi kättesaadavust kinnipidamisasutuses? Põhjendage.

- olematu mitterahuldav rahuldav hea väga hea

7) Kuidas hindate meditsiinilise abi efektiivsust kinnipidamisasutuses? Põhjendage.

- olematu mitterahuldav rahuldav hea väga hea

Tänan!

LISA 2. Ankeetküsimumstik kinnipeetavatele, vene keeles

Я, Юлле Рааг, являюсь студенткой Академии Внутренней Обороны. В связи написанием дипломной работы прошу Вашей помощи в заполнении этой анкеты. Перед тем, как ответить на вопрос, прочитайте его внимательно и отметьте ответ крестиком либо пишите свои ответы на пунктирной линии. Личные данные, находящиеся в моей анкете, будут использоваться только в рамках моей дипломной работы. Конфиденциальность гарантирую.

Некоторые данные о Вас (напишите ответ на линию, отмеченную пунктиром или отметьте крестиком подходящий вариант ответа).

5) Ваш возраст:

55 – 60 61 – 65 66 – 70 71 –

6) Пол: мужчина женщина

7) Вы находитесь в заключении раз.
(который по счёту?)

8) Вы осуждены по статье (статьям) УК (ПК)
сроком на

9) К настоящему времени Вы отбыли в заключении
(сколько времени)
и до освобождения осталось

6) Ваше гражданство:

7) Ваша национальность:

8) Ваше семейное положение: женат/замужем гражданский брак
 разведён/разведена холост/не замужем вдовец/вдова

Теперь несколько вопросов о Вашей жизни в тюрьме напишите ответ на линию, отмеченную пунктиром или отметьте крестиком подходящий вариант ответа.

1) Работаете ли Вы в тюрьме?

Да, постоянно Работаю от случая к случаю Нет, не работаю

2) Если Вы работаете в тюрьме, то какую работу выполняете?
.....

3) Ваш рабочий день длится часов минут.

4) Если бы была возможность, работали бы Вы дополнительно?

да нет не знаю

5) Если да, то работали бы Вы дополнительно, чтобы:

заработать больше денег

накопить денег к освобождению

заполнить время

поддержать семью

иное.....

6) Пользуетесь ли Вы услугами тюремной библиотеки? Обоснуйте ответ (плохой выбор, плохое место нахождения и т д.).

да, постоянно иногда не пользуюсь
.....

7) Принимаете ли Вы участие в ежедневных прогулках? Обоснуйте ответ (по причине здоровья, крутые лестницы и т.п.)

да, постоянно да, время от времени нет

.....

8) Ниже приведен список занятий, которые входят в Ваш распорядок жизни в тюрьме. Среди них наверняка есть занятия, которыми Вы хотели бы уделять больше времени. (отметьте подходящий ответ крестиком)

	Значительно больше времени	больше времени	Оставил(а) бы время прежним	затрудняюсь ответить	Значительно меньше времени	Уделял(а) бы меньше времени
работа						
прогулка						
спорт						
изучение языков						
учеба						
просмотр ТВ						
слушание радио						
рукоделие						
написание писем						
общение с товарищами						
личное время (быть наедине самому с собой)						
чтение книг						
чтение газет журналов						
рисование						
иное						

9) Как по вашему мнению, внетюремные отношения (семья, друзья и т.д.) облегчают или усложняют жизнь в тюрьме?

.....

10) Пожалуйста отметьте крестиком в соответствующих графах какие у Вас отношения:

	очень хорошие	хорошие	когда как	плохие	я не общаюсь
старые друзья					
Супруг(а)					
дети					

Если не общаетесь, укажите причину:

.....

11) Каким образом общаетесь с близкими, как часто (отметьте на пунктирной линии).

- переписка
- телефон
- краткосрочные свидания
- длительные свидания
- краткосрочный выезд

12) Вы нашли в тюрьме друзей? да нет

13) Как по вашему мнению, отношения в тюрьме облегчают или усложняют жизнь в тюрьме?

.....
.....
.....

14) Какие отношения у Вас с сокамерниками?

- лажусь со всеми хорошо
- не общаюсь, держусь сам по себе
- враждебные
- принудительные
- справляюсь без больших проблем
- иное

.....
.....

15) С сокамерниками какого возраста Вы желали бы отбывать наказание в одной камере/комнате ?

- моего возраста помоложе

.....
.....

16) Были ли у Вас проблемы с сокамерниками помоложе Вас? Какие?

- да нет

.....
.....

17) Как Вы относитесь к освобождению из тюрьмы? Обоснуйте.

- не могу дождаться
- жду, но и боюсь
- боюсь
- не жду вообще
- мой дом - тюрьма

.....
.....

18) Что Вам помогает в тюрьме в тюрьме выжить? Объясните пожалуйста поподробнее.

- предыдущий опыт в армии
- предыдущее пребывание в тюрьме
- поддержка семьи
- отказ от близких
- принципы/привычки
- работа
- социальные программы
- иное.....

.....
.....
.....

19) Что вызывает у Вас тревогу и стрессовое состояние в тюрьме?

- насилие со стороны более молодых сокамерников
- высокий уровень шума
- отсутствие приватности
- отсутствие ровесников
- халатное отношение персонала
- тревога за здоровье
- иное

.....
.....

Теперь несколько вопросов касающиеся Вашего здоровья (пишите на пунктир или отметьте подходящий ящик).

1) Каким Вы оцениваете состояние здоровья?

- великолепное хорошее нормальное плохое очень плохое

2) Есть ли у Вас хронические заболевания?

- да нет

3) В связи с чем Вы нуждаетесь в медицинской помощи?

- простудные заболевания
- хронические заболевания
- зубная боль
- иное

.....

4) Как часто Вы нуждаетесь в медицинской помощи? Укажите количество раз

- раза в день
..... раза в неделю
..... раза в месяце

.....

5) Вы всегда обращаетесь во время болезни за медицинской помощью? Если нет, то укажите причину.

- да нет

.....
.....

6) Как Вы оцениваете доступность медицинской помощи в тюрьме? Обоснуйте.

- никакая плохая нормальная хорошая очень хорошая

.....
.....

7) Как Вы оцениваете эффективность медицинской помощи в тюрьме? Обосновывайте.

- никакая плохая нормальная хорошая очень хорошая

.....
.....

Спасибо за ответы!

LISA 3. Vanglaväliste suhete vähesuse põhjuseid, kinnipeetavate kommentaarid

suhted puudusid täielikult	6	pole kedagi
suhted osaliselt või täielikult säilinud	3	ei tea asukohta
	2	seoses vangla vahetusega side katkes, liiga kaugel ja kallis tulla naine läks lendama teiste meestega abikaasa petab neid pole minu jaoks olemas, nad tegid mulle halba lahutatud
	2	lapsed elavad eraldi puudub soov suhelda ei ole vajadust polnud õigeid sõpru ei ole ühiseid huve sõpradega suhted kipuvad pikapeale katkema vanglasse sattunu põlatakse ühiskonna poolt ära hoitakse eemale olen kinnipeetav keegi ei teha tunda

LISA 4. Kinnipeetavate suhtumine vabanemisse, kinnipeetavate kommentaarid

		<p>kuskil mujal pole parem kui kodus iga vanglas veedetud päev on liiast vangla pole minu indiviidile vastuvõetav ei tea kas elan niikaua kuna olen siin süütuna fabritseeritud vandenõu pärast, mille</p>
ei jõua ära oodata	61	<p>meie alatu kohtusüsteem mulle "kaela määris" ootan Euroopa Inimõiguste kohtu õiglast (õigeksmõistvat) otsust. minu vanuses on igal aastal kulla hind, tahaks surra vabaduses, tahaks veel töötada oma lemmik elukutsel - autojuhina elu tahab elamist ja tegu tegemist, perel on praeguse majandusega raske ilmselt saab mul vabanedes raske olema sotsiaalsed ja rehabilitatsiooniprogrammid Eestis praktiliselt ei tööta, eksisteerivad ainult paberil. Eluks vabaduses meid keegi</p>
ootan, kuid samas kardan	11	<p>ette ei valmista, meid pole kellelegi vaja, ei siin ega seal. kuidas ära elada sellises riigis hetkel on vabaduses palju isiklike probleeme ema suri, poeg kodus, vaja midagi teha, palju muret ja probleeme</p>
kardan	1	<p>vabanemise ajaks olen juba nii vana, et ei tahagi ära minna ei mõtle vabanemise peale, võtan vanglat ainuvõimalikuna, nii</p>
ei oota üldse	5	<p>on kergem tuleb kui on ette nähtud, või kui leitakse et olen vabanemiseks valmis</p>
vangla on minu kodu	3	<p>see on minu ajutine kodu kuni vabanemiseni vangla on minu kodu, oleks vaja ainult paarinädalane paus vahepeal</p>
muu	1	<p>tean et pean oma karistuse kandma</p>

LISA 5. Kinnipeetavate poolt välja toodud toimetulekufaktoreid, nende kommentaarid

		sõjaväes harjunud distsipliiniga
varasem sõjaväekogemus	28	sõjaväeline distsiplineerib
eelnev vanglakogemus	21	vanglakogemus kasvatab armastan tütar
perekonna toetus	25	sugulased saavad kirju ja raha parem on kui väljaspool pole ühtki "magnetit", mis tõmbaks; põhimõtteks võiks olla "lõuad pidada jne...
lähedastest lahtiütlemine	3	ei ole soovi ne ver, ne bojsja, ne prosil! (не верь, не боися, не проси!)
kindlad põhimõtted/harjumused	17	olen optimistlik ja rõõmsameelne, ei ole vägivaldne, ei ole noriv, pean teistest lugu ja olen ka ise nõudlik raha ja võimalus unustada
töötamine	33	töö hoiab eemale pingetest
sotsiaalprogrammid	8	töoga möödub aeg kiiremini
	1	oskus jääda igas olukorras tugevaks ja lootus eurokohtu peatselt õiglasele lahendile.
	1	usk Jumalasse
	1	sattusid olema head kambrikaaslased, oli kergem sisse elada aastatega kogutud elutarkus. Kui me ei saa asjaolusid mõjutada, siis peab neid võtma nagu nad on ja püüda neist enda jaoks maksimaalset kasu.
muu	1	hoida oma mõtted siinsest elust eemal ja mõelda vabadusele
	1	olen üles kasvanud 3 elukuust riigi leival kuni 21 aastani
	1	lootus
	1	inimene peab uskuma, lootma, et kõik saab veel hästi olema
	1	abiks on head inimesed vanglas kellega oled koos
	3	tasakaalukas ja rahulik iseloom
	1	õppimine kooli, huvialade õppimine, kordamine
	1	kui eelarvamustest sain üle, oli kergem
	1	pidev hõivatus

LISA 6. Stressi põhjuseid vanglas, kinnipeetavate kommentaarid

vägivaldsus nooremate kambri- kaaslaste poolt	4	tugev psühhoterror, kaasvangide ülbe olek, mõnitamised ja alandamised
kõrge müra tase	8	
privaatsuse puudumine	20	
omavanuste seltskonna puudumine	12	administratsioonipoolne poliitika administratsioonipoolsed põhjendamatud kitsendused
ametnike hoolimatu suhtumine	16	käituvad pidevalt provotseerivalt, et kannatust proovile panna ametnikud on noored ja kogenematud, ei tunne elu, kõik käib õpiku järgi
mure tervise pärast	38	vabaduses oli juba 2 infarkti
	1	miski ei valmista muret
		miski ei valmista muret, kõik on normaalne,
	1	puhkan
	1	unetus
	1	mure kodu pärast
	1	mure mis saab pärast vabanemist
muu	1	loomalik elustiil teatud inimestel
	1	elutingimused Murru vanglas
	1	kitsad kambriid, viletsad elutingimused
	1	ei ole rahul vangla kodukorraga
	1	vanus
		vanglakaaslane ajab ühte joru, suitsetajad.
	1	Esmakordne viriseb
	1	TV-programme vähe, mida tahaks seda ei ole
